

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaali- terveysala

Ann-Monica Nemeschansky

KUVATAIDE LASTENKOTILASTEN KOMMUNIKAATION TUKENA

Opinnäytetyö 2014

TIIVISTELMÄ

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaali- ja terveysala

NEMESCHANSKY, ANN-MONICA	Kuvataide lastenkotilasten kommunikaation tukena
Opinnäytetyö	53 sivua + 5 liitesivua
Työn ohjaaja	Lehtori Miia Heikkinen
Toimeksiantaja	Pelastakaa Lapset ry
Maaliskuu 2014	
Avainsanat	taiteet menetelmänä lastenkotilasten kommunikaatiossa, ilmaisu, kommunikaatio

Tässä opinnäytetyössä keskityttiin kolmen lastenkotilapsen ohjaukseen käyttäen taideterapeuttisia menetelmiä ilmaisun ja kommunikaation tukena. Tarkoituksena oli soveltaa taideterapian oppeja ja edistää lastenkotilasten kommunikaatiokykyä sekä syventää heidän ja ohjaajan luottamuksellista suhdetta. Tavoitteena oli edistää lasten itsetutkistelua, havainnointiherkkyyttä ja hiljentymiskykyä sekä, että he oman kokemuksensa kautta saavuttaisivat paremman henkisen tasapainon ja mielenrauhan. Projektin aikana suoritettiin kahdeksan osan taidetyösarja jokaisen lastenkotilapsen kanssa yksilöllisesti. Heidän työskenneltyään taideosioiden parissa seurasi keskusteluhetki kyseisestä työstä, jolloin lapsi sai kertoa tunteensa ja tunteuksensa työtä kohtaan. Jälkeenpäin lapsi pystyi vielä lisäämään kommenttejaan työstä, mikäli hänellä oli tunne, etteivät kaikki hänelle tärkeät asiat olleet tulleet esille.

Kolmen lapsen taidetöiden ja heidän taidetöistä kokemistaan tunteista ja ajatuksista syntyi tulos, että kuvataidetehtävien avulla lapset kykenivät tekemään ratkaisuja kuvakentällä metaforisella tavalla. Surun ja ilon pystyi jakamaan väreihin, jotka välittivät tiedon siitä, että ratkaisuja on löydettävissä. Lapsen itseluottamus kasvoi, kun lapsi sai itse olla luova yksilö ja miettiä ratkaisuja. Taideterapeuttiset menetelmät antoivat monta ”ahaa-elämystä” lapsille heidän tulkitessaan ja selittäessään töidensä sisältöä.

ABSTRACT

KYMENLAAKSON AMMATTIKORKEAKOULU

University of Applied Sciences

Social studies

NEMESCHANSKY, ANN-MONICA Arts and means of supporting and improving
communication skills on foster children

Bachelor's Thesis 53 pages + 5 pages of appendices

Supervisor Miia Heikkinen, lecturer

Commissioned by Pelastakaa Lapset ry

March 2014

Keywords methodology of art in the communication with the children
in foster homes, expression, communication

The focus of this thesis was to use methods of art therapy as an aid to expression and communication in the guidance of three children in an foster home. The purpose of this thesis was to apply the principles of art therapy as means to improve the communication skills of the children, particularly regarding sensitive emotions, thereby strengthening the level of trust between the children and their instructor. The goal was to improve the self-reflection, acuity of awareness and obedience of the children. Ultimately, the aim was to empower the children to achieve a better emotional balance and peace of mind through their own personal experiences. During the course of the research an arts project (in eight parts) was conducted individually with all children involved. Upon the completion of each part of the project all children additionally underwent a session of discussion, where they were free to express their feelings and opinions regarding the activity. Furthermore, all children had the opportunity of adding more open comments about the activity at any given time after the pre-scheduled discussion, if they felt that some aspect of the activity had not been covered.

Based on the results, feelings and thoughts of three children, one could conclude that with the help of the art exercises the children were able to make metaphorical decisions within the artistic realm. Sadness and joy were divided into different colour sets; this spoke of a possibility to find solutions to underlying problems. By becoming a creative individual who has the ability to make his own decisions, a child can become more confident and feel better about himself. Thanks to the applied artistic methodology the children were able to get many insights as they interpreted and explained the contents of their art.

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO	6
2	SOSIAALISUUS JA KOGNITIIVISET TAIDOT	8
	2.1 Kommunikaatio	11
	2.1.1 Kommunikaation prosessi	12
	2.1.2 Kommunikaation käyttö ja tarkoitus	14
	2.1.3 Kommunikaatio ja luottamus	16
	2.2 Dialogi	17
	2.2.1 Dialogissa tarvittavia taitoja	18
	2.2.2 Dialogi ja luova kirjoittaminen	19
	2.2.3 Musiikin käyttö vuorovaikutustilanteessa	20
3	KIINTYMISSUHDE JA TRAUMA	21
4	TAIDETERAPEUTTISET MENETELMÄT	23
	4.1 Taideterapia työvälineenä	24
	4.2 Värit ja muodot	25
	4.3 Tulkinnasta ja vastavuoroisuudesta	25
	4.4 Ekspressiivinen taideterapia ja monitaiteelliset lähestymistavat	27
	4.5 Piirtäminen lyhytkestoisessa traumahoidossa	28
5	KUVATAIDE	30
	5.1 Kuvallinen luomisprosessi	30
	5.2 Parantava kasvatustaide	32
6	SUUNNITTELUPROSESSI	34
	6.1 Tilaajana Pelastakaa Lapset ry	35
	6.2 Taidetöihin osallistuvien lasten taustat	36
7	TOTEUTUS	37
	7.1 Suunnitelman mukaiset kommunikatiiviset taideterapiatyöt	37

7.2	Prosessin eteneminen	42
7.3	Toteutuksen yhteenveto	47
8	TAIDeprojektin arviointi	48
9	POHDINTA	51
	LÄHTEET	
	LIITTEET	
	Liite 1. Lupapyyntölomake	
	Liite 2. Valokuvia; lasten työt	

1 JOHDANTO

Taide terapiana perustuu siihen periaatteeseen, että taiteen tekeminen on luova prosessi, joka parantaa ja ylläpitää elämää ja toimii ajatusten ja tunteiden ei-kielellisenä ilmaisumuotona. Taideterapian avulla voidaan muiden psykoterapian ja ohjausmuotojen tavoin tukea henkilökohtaista kasvua, lisätä itseymmärrystä sekä edistää tunne-elämän eheytymistä. Taidetta eheyttävänä menetelmänä on käytetty lasten, aikuisten, perheiden ja ryhmien kanssa. Se on hoitomuoto, jonka avulla kaikenikäiset ihmiset voivat lisätä elämäänsä mielekkyyttä, saada oivalluksia, löytää helpotuksen ikäviin tunteisiin tai traumaan, ratkaista ongelmia ja edistää omaa hyvinvoinnin tunnetta. (Malchiodi 2010, 14.)

Valitsin opinnäytetyön aiheeksi taideterapeuttiset menetelmät ja kommunikaation. Kommunikaation kautta ihminen saa kontaktin toisiin ja myös omaan itseensä. Kun itselläni on taiteen perustutkinto ja olen pedagogisessa työssäni käyttänyt paljon kuvataiteen eri muotoja, oli minulta luonnollista ryhtyä pohtimaan, kuinka kuvataiteen avulla ja taideterapeuttisin menetelmin voisin edesauttaa lastenkotilasten kommunikaatiokykyä, koskien heidän haavoittuneita tunteitaan, joista heidän on niin vaikea puhua. Opinnäytetyön toteutustavaksi valitsin produktin, sillä taiteen tekeminen ja sen myötä saavutettava kommunikaatio ovat käytännössä tapahtuvaa toimintaa.

Sosionomiopiskelijana en voi sanoa suorittavani taideterapiatyötä, sillä en ole terapeutti. Voin vaan soveltaa menetelmiä nojautuen omiin suorittamiini taideopintoihin, taidetöiden opettamiseen ja sosionomiopiskelijana oppimiini terapeuttisiin menetelmiin ja työotteeseen. Lapsilla ei ollut varsinaista tarvetta taideterapiaan, mutta halusin kannustaa heitä avautumaan ja auttaa heitä löytämään uusia tapoja puhua kokemistaan ikävistä asioista. Halusin taideterapeuttisin menetelmin auttaa heitä saavuttamaan paremman henkisen tasapainon.

Opinnäyteaineistoni koostui käytännön tehtävistä lasten parissa, niihin kuuluvista esivalmisteluista ja teoriaosuudesta, johon tutustuin huolella. Kirjallisuutta aiheista oli runsaasti saatavilla sekä suomen, englannin että ruotsin kielellä.

Aiheen valinta oli minulle helppo, sillä halusin tehdä käytännön tekemiseen perustuvan opinnäytetyön, jonka pohjana olivat taideterapeuttiset menetelmät ja kommunikaatio ja niiden kautta syventää myös lasten ja ohjaajan välistä luottamuksellista suhdetta. Ajatuksenani oli antaa lapsille taiteen kautta mahdollisuus avata aistit ja mieli ulkomaailmalle ja muuttamaan tällä tavalla saadut havainnot sisäisiksi kuviksi, jotka puolestaan saavat paperilla värin ja siveltimen avulla muodon. Kuten Damm (2010,11) on todennut, syntyy tämän tapahtuman myötä uusia tapoja käsitellä asioita ja ilmiöitä. Valintani perustuu siihen, että olen pitkän pedagogisen työurani aikana (1983 - 2012) saanut kohdata lapsia ja nuoria, jotka silmiinpistävästi ovat avautuneet ja kehittyneet positiiviseen suuntaan kuvaamataiteen monin eri mahdollisuuksien myötä. Pääasiallisesti olen opettanut taide- ja taitoaineita peruskoulu ja -lukiotasolla. Aihe syntyi nopeasti, sillä kiinnostus asiaan on minulla aina ollut suuri. Aluksi ajattelin otsikoksi ”Taiteen eri muodot edesauttavat erityislasten kommunikaatiokykyä”, mutta huomasin sen olevan liian epätarkka ja pitkä. Otsikko muokkaantui pikkuhiljaa nykyiseen muotoonsa.

Kun kuvaamataidetoihin liitetään kirjallinen ja musiikillinen mahdollisuus, kasvaa terapeuttinen taso ja ihminen voi löytää paremmin itselleen sopivan kanavan itsensä ilmaisuun, jolloin hänen lahjakkuutensa terapiatyössä voi kukoistaa. Taiteen monitaiturina (muun muassa soitan, laulan, kirjoitan ja muotoilen), on minun helppo lisätä maalaustaiteeseen musiikkia ja kirjoittamista. Näin ollen, vaikka opinnäytetyöni rajoittuu kuvataiteen kautta taideterapeuttisiin menetelmin eheyttävään kommunikaatioon, käytän myös jonkin verran näitä edellä mainittuja menetelmiä lasten kanssa tapahtuvassa työssä.

Opinnäytetyöni muodostuu kahdesta osasta: teoriasta ja sen pohjalta taideterapeuttisiin menetelmin lastenkotilasten kanssa suoritetusta työskentelystä. Teoriaosuudessa tuon esille taideterapian käsitteet ja menetelmät sekä käsityksiä kommunikaatiosta ja ilmai-

susta. Käsittelen myös aiheita trauma ja käytöshäiriö, jotka ilmiöinä estävät lastenkoti-lasten vapaata ilmaisu- ja kommunikaatiokykyä. Pohjana ovat olleet taideterapiaan ja kommunikaatioon liittyvä lähdekirjallisuus sekä omat aikaisemmat henkilökohtaiset kokemukset erityislasten parissa tehdystä taidetyöstä. Toteutin lopputyöni pääkaupunkiseudulla sijaitsevassa huostaan otettujen lasten lastenkodissa, jossa itse toimin ohjaajana ja omahoitajana. Lasten vapaaehtoisella osallistumisella oli suuri vaikutus työn onnistumiseen ja sen toteuttamiseen.

Työn tavoitteena minulla oli auttaa lapsia taidetöiden kautta puhumaan ja avoimesti kommunikoimaan kokemistaan ikävistä asioista, edistää heidän itsetutkiskelua ja syventää heidän ja ohjaajan välistä luottamuksellista suhdetta. Halusin saada lapset nauttimaan maalaamisesta ja vapaasta ilmaisusta samalla kun he työstivät mielessään jotain ikävää kokemusta, josta he eivät aikaisemmin olleet halunneet puhua. Toivoin, että tämän prosessin päätyttyä heillä olisi myönteisempi kuva itsestään ja että he voisivat tulevaisuudessa rohkeammin kohdata sekä sanoittaa tunteensa.

2 SOSIAALISUUS JA KOGNITIIVISET TAIDOT

Keltikangas-Järvisen teoksessa (1985, 179) tuodaan esille lapsen psyykkistä kehitystä tarkasteltaessa avainsanana kokonaisvaltaisuus. Kaikki vaikuttaa kaikkeen. Jos lapsen itsetunto on olematon tai hän on pelokas ja ahdistunut, ei hänen oppimisvalmiutensa arjessa ole se, mihin hänen älykkyytensä antaisi mahdollisuuden. Jos lapsen motorinen levottomuus on korostunut, on hänellä suurempi taipumus joutua fyysisiin välinselvittelyihin kuin rauhallisella lapsella ilman, että kyse vielä välttämättä olisi varsinaisesta aggressiivisuudesta. Huolimatta tästä kokonaisvaltaisuuden korostamisesta lapsen kehityksen eri tapahtumia on kuitenkin tapana tarkastella erillään toisistaan. Keltikangas-Järvisen edellä mainitussa teoksessa todetaankin, että yleisesti puhutaan älyllisestä kehityksestä, tunne-elämän kehityksestä, sosiaalistumisesta jne., vaikka näitä tapahtumia on usein käytännössä mahdoton erottaa toisistaan.

Keltikangas-Järvinen (1985,179) toteaa, että lapsen sosiaalisen käyttäytymisen häiriölle on taustaa tavallisesti etsitty lapsen tunne-elämästä. Kognitiivisia taitoja, joita ovat tilanteen oleellisten ja merkityksellisten aspektien havaitseminen, tilanteen jäsentäminen ja arvioiminen oikealla tavalla, aikaisempien kokemusten mielenpalauttaminen ja hyväksikäyttö, oman käyttäytymisen valintaan kohdistuva päätöksenteko sekä johto-

päätökset käyttäytymisen seurauksista, ei ole käyttäytymishäiriöiden yhteydessä paljontaan tutkittu. Kuitenkin jonkin edellä mainitun kyvyn puuttuminen saattaa sinänsä johtaa lapsen tilanteeseen, joka ilmenee sosiaalisen käyttäytymisen häiriönä. (Keltikangas-Järvinen 1985, 179.)

Jos lapsella on jatkuvia vaikeuksia vastaantulevien ongelmien ratkaisemisessa, heijastuvat vaikeudet laajoina pettymyksinä, itseluottamusongelmina, pelkoina ja viimeksi myös aggressiivisina puolustautumisreaktioina (Keltikangas-Järvinen 1985, 180). Haastavan käytöksen taustalla on kypsymättömyyttä, erityisvaikeuksia ja taitopuutteita kommunikoinnissa, toiminnanohjauksessa ja tunteiden hallinnassa. Se voi olla reagointia esimerkiksi ylivoimaisilta tuntuviin tilanteisiin ja siihen kiteytyy ymmärtämisen ja tuottamisen pulmia, jotka ovat usein molemminpuolisia: lapsi ei tule ymmärretyksi eikä ymmärrä muita.

Aggressiivisuus tulee mukaan silloin, kun muita keinoja ei enää ole. Se ei johda mielen-terveydelliseen tasapainoon, vaikkakin aikaansaa hetkellisen helpotuksen. Se ei ole lapselle välttämätöntä eikä suotuisaa, vaan johtaa uusiin ongelmiin.

Sosiaalisia vuorovaikutustilanteita voidaan tarkastella myös ongelmanratkaisutilanteina, jotka vaativat edellä mainittujen ominaisuuksien kognitiivisten taitojen hallitsemista. Jo pelkästään kyseisiä taitoja harjoittamalla on lapsen käytöshäiriöitä onnistuttu vähentämään. Lapsen kanssa harjoitellaan erilaisia, lapselle aikaisemmin vieraita käyttäytymisvaihtoehtoja, niin ettei turvautuminen fyysiseen aggressioon olisi hänelle aina se ensimmäinen. Kun lapselta viedään aggressiiviset keinot pois, on jotain muuta annettava tilalle. Aluksi lasta ohjataan siirtymään verbaaliseen voimienmittelyyn, osoittaa hänelle, että niinkin voi selviytyä. Fyysisen aggressiivisuuden kääntäminen verbaaliseksi asioiden selvittelyksi tarvitaan aikuisen opastusta. (Keltikangas-Järvinen 1985, 181.)

Ohjaajan tehtävä on aikaansaada tilanne, jossa emotionaalisen kiihtymyksen sijasta otetaan kognitiiviset taidot käyttöön. Tähän kuvataide kommunikatiivisine menetelmineen on hyvä keino. Tarkoitus on kuvien ja dialogin kautta ohjata ja opettaa vihamielisesti suhtautuvalle ja aggressiivisuuteen taipuvaiselle lapselle vaihtoehtoisia tapoja tulkita kiihtymystä herättäviä tunteita, opettaa häntä suhtautumaan rauhallisesti ja

harkiten aggressioita herättäviin ärsykkeisiin samalla kun hänet opetetaan löytämään uusia vaihtoehtoisia käyttäytymismalleja.

Visualisoinnista on hyötyä haastavan lapsen käyttäytymisen ennaltaehkäisemisessä ja ongelmatilanteen ratkaisemisessa. Lapsi ei osaa yleensä itse ratkaista käytöspulmiaan, vaan hän tarvitsee siihen ohjaajan apua ja harjoittelua. Kun visualisoimalla havainnollistetaan, jäsennetään ja ennakoidaan asioita, lapsi oppii säätelämään omaa toimintaansa ja toimimaan tarkoituksenmukaisemmin. Valmiit kuvat ja niiden oma tuottaminen tarjoavat myös vastavuoroisen kommunikointikanavan tukemalla ilmaisua ja ymmärtämystä.

Haastavan käyttäytymisen hallinnassa ennakointi ja strukturointi on todella tärkeää. Esimerkiksi muutostilanteessa on mietittävä, miten lapsi saa ennalta tiedon muutoksesta. Useinkaan sanallinen selittäminen ei riitä, vaan apuna voidaan käyttää visuaalisia menetelmiä. (Hepola & Vaaraniemi 2012, 11.)

Pääosa kommunikaatiosta tapahtuu suullisesti. Kuitenkin tiedetään, että monet eri lapset ovat vahvempia visuaalisilta kuin auditiivisilta taidoiltaan. Kun visuaaliset menetelmät otetaan kommunikoinnin tueksi, siitä tulee monikanavaista ja siten helpommin ymmärrettävää. (Hepola & Vaaraniemi 2012, 13.)

Sosiaalisuus ei ole ainoastaan yksi psyykkisen kehityksen alue, vaan sitä voidaan pitää sekä tasapainoisen psyykkisen kehityksen päämääränä että myös perustana, jolla psyykkisen kehityksen onnistumista arvioidaan. Psykodynaamisessa mielessä sosiaalisuus tarkoittaa taitoa löytää omille tarpeilleen sosiaalisesti hyväksyttävät ilmenemis muodot. Sosiaalisuus edellyttää monia ominaisuuksia, kuten tervettä itseluottamusta, tasapainoista tunne-elämää, harkintaa, kykyä kontrolloida ja arvioida omaa käytöstään ja empatiaa. Se ei ole pelkästään eräs jatkumo muiden psyykkisen kehityksen jatkumoiden, kuten tunne-elämän kehityksen ja älyllisen kehityksen joukossa, vaan voidaan väittää, että ihmisen sosiaalisessa käyttäytymisessä heijastuu hänen käsityksensä itsestään ja ympäröivästä maailmasta, hänen koko persoonallisuutensa. Siinä heijastuvat hänen tapansa tehdä havainnot, hänen tapansa tehdä päätöksiä ja ratkaisuja, hänen tunnevaltaisuutensa, arvomaailmansa ja eettinen normistonsa. Samoin kaikissa psyyk-

kisissä häiriöissä on aina mukana jonkinasteinen sosiaalisen käyttäytymisen heikentyminen. (Keltikangas-Järvinen, 1985, 13–14.)

Lastenkodissa, jossa suoritin opinnäytetyötehtäväni, oli jokaisella lapsella varhaisen lapsuusajan ajalta vakavia traumoja, käytöshäiriöitä ja oppimisvaikeuksia, joista joutuksen heidän oli vaikea ilmaista tunteitaan tai luoda sosiaalisia kontakteja muihin lapsiin ja aikuisiin. Vuorovaikutus ja kommunikaatio toisten kanssa olivat näin ollen hel- le hankalaa ja ristiriitatilanteita oli vaikea estää.

2.1 Kommunikaatio

Sana kommunikaatio on peräisin latinan kielen sanasta “communicare”, joka tarkoittaa tuoda jotain yleiseen tietoon tai jakaa ajatuksia, mielipiteitä tai tietoa (Palm & Windahl 1989, 3). Kuten Huuhtanen (2011, 12) toteaa, on kommunikointi vastavuoroista toimintaa. Molemmat osapuolet toimivat lähettäjinä ja vastaanottajina yhtä aikaa ja vuorotellen. Jommankumman osapuolen ongelmat viestin lähettämisessä tai vastaanottamisessa muodostuvat näin ollen yhteiseksi asiaksi. Kommunikointitapoja on monenlaisia ja asioita voi viestittää monella tavalla. Tulkinta riippuu vastaanottajasta ja tilanteesta, jossa viesti lähetetään. Kommunikointikyky kehittyy ennen kielellistä kehitystä ja puhe vaatii onnistuakseen jo monen tekijän saumatonta yhteistyötä. (Huuhtanen 2011, 13.)

Kommunikointikyvyn varhaisen kehityksen katsotaan luovan edellytykset kielen kehitykselle. Huuhtanen toteaa (2011, 13), että usein ajatellaan, että jos ihminen ei pysty puhumaan, hän ei myöskään kommunikoi. Kuitenkin ihminen voi kommunikoida ilman puhettakin. Kommunikoinnin ja kielen kehitys on aina pitkä prosessi. Kielellisen kommunikaation tasolle siirtyminen edellyttää henkilöltä tiettyjä kognitiivisia taitoja, kuten jäsenyntyitä havaintoja, muistia ja loogista päättelykykyä. Puhekommunikointi on spiraalin huipulla siksi, että se vaatii onnistuakseen hyvin monen eri osa-alueen (aivotoiminnan, lihaksiston ym.) hienovaraista, tarkkaa ja nopeaa yhteistyötä. Tästä syystä puhe on myös hyvin haavoittuvainen kommunikoinnin muoto. Kaikkia vaiheita voidaan harjoittaa ja kehittää. (Huuhtanen 2011, 13.)

Kommunikointi muodostuu viesteistä, joiden sisältö riippuu keskustelukumppaneiden kokemus- ja käsitemaailmasta. Jos ei ole kokemusta, ei ole juuri sanottavaakaan. Ih-

minen tarvitsee omakohtaisia positiivisia ja negatiivisia kokemuksiaan voidakseen laajentaa käsite- ja kokemusmaailmaansa. Ilman kokemusta ei voi tietää, miltä tuntuu tai miltä jokin maistuu. Kommunikaation sisällön suhteen kehitys jatkuu läpi elämän. Ihminen oppii uusia käsitteitä ja vanhat käsitteet muuttuvat tai rikastuvat. Käsitteiden sisällöt opitaan parhaiten erilaisissa käytännön tilanteissa. (Huuhtanen 2011, 14)

2.1.1 Kommunikaation prosessi

Kun kommunikoimme, olemme osallisia prosessissa, jossa monta asiaa tapahtuu yhtäaikaaisesti. Prosessin voi eritellä useaan osaan, tilanteiden mukaan. Prosessi kattaa sen, kuinka ymmärrämme maailmaa, jossa elämme, ja kuinka osaamme muodostaa ja sisäistää asiakäsitteitä.

Vaihdamme keskenämme viestejä, jotka ovat tiedollisia, mielipiteitä tai heijastavat lujaa uskoa kannanottoihin. Tämä tarkoittaa, että jaamme informaatiota tunteistamme ja käsityksistämme toisten kanssa. Silti on muistettava, että jakamamme informaatio harvoin on neutraali; se on monisäikeistä henkilökohtaista tiedotusta, jossa on sisältö, koodi ja tiedon käsittely.

Me viestitämme ja vastaanotamme merkkejä ja viestejä, joiden sisällöllä on eri ihmisille eri tarkoitus. Kommunikaatiotilanteessa viestit ja merkit muodostavat koodeja. Nämä koodit ovat riippuvaisia sopimuksista, joita olemme tehneet ja oppineet käyttämään, jotta keskinäinen kommunikointi olisi ymmärrettävää ja selkeää. (Dimbleby & Burton 1998, 44.)

Dahlkvist (2012, 11) toteaa, että lähetämme usein ristiriitaisia viestejä ja signaaleja toisillemme. Mikäli kehonkieli ei vastaa puhettamme, tai jos emme tarpeeksi hyvin kuuntele toista henkilöä, tapahtuu väärinkäsitys. Huolimatta siitä, mitä sanomme, kehonkieli kertoo totuuden ajatuksistamme. Sanojemme merkitys ja miten valitsemme sanamme kasvaa erityisesti digitaalisessa kommunikaatiossa, jossa emme voi käyttää kehonkieltä. Huolimattomalla kielenkäytöllä nettifoorumien palstoilla voimme virheellisellä sanalla saada aikaan toiselle henkilölle mielipahan tai syvän loukkaantumisen. Tämä solvaus on yhtä vakava, kuin henkilökohtaisessa vuorovaikutustilanteessa käyty loukkaus. Kommunikaation kautta ihminen oppii, miten toiset ymmärtävät hä-

net ja miten ihminen otetaan vastaan ympäristössä, jossa hän toimii. Yhtäaikaisesti ihminen oppii ymmärtämään itseään paremmin.

Oman kehityksen kannalta on hyvä oppia kommunikoimaan monella eri tavalla: sanoin, kehonkielin ja elein. Hän, joka kommunikoi rikkaasti, kehittää itseluottamustaan ja sosiaalista osaamistaan. Siksi on näitä taitoja hyvä harjoitella vapaa-ajalla, perheen parissa, koulussa, työpaikalla ja myös digitaalisesti. Täytyy oppia myös kuuntelemaan, puhumaan, esittämään kantansa ja olla yhteydessä toisiin. (Dahlkvist 2012, 12.)

Huhtasen (2011) teoksessa puhutaan kommunikoinnin sisällön, muodon ja tarkoituksen kiinteästä yhteydestä. Näitä kaikkia tarvitaan vuorovaikutuksessa.

Huhtanen (2011, 20.) kirjoittaa, että ohjaava vuorovaikutus on kommunikointitapa, jossa toisen henkilön avulla pyritään pääsemään tulokseen. Ohjaava vuorovaikutus on usein yksioikoisempaa ja vähemmän sosiaalista kuin muut kommunikointitavat. Toisin on asian laita yhteyttä luovassa vuorovaikutuksessa, jolloin lapsi on aktiivinen, ilmaisee esimerkiksi hymyllään halunsa, kun haluaa äidin syliin. Suuntaava vuorovaikutus on rakentavan työskentelyn tapa. Tässä vuorovaikutustavassa kummatkin osapuolet ovat aktiivisia ja huolehtivat vuorovaikutuksen kiinnostuksen ylläpidosta.

Huhtanen luokittelee prosessin onnistumiseen vaikuttavat seikat kolmeen eri valmiusryhmään.

- 1) Toiminnallinen, älyllinen ja kielellinen taso sekä kyky olla sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, vaikuttavat kaikki kommunikointikeinojen valintaan, käyttöön ja opetusstrategioihin. Kokemukset, tunnesiteet ja käsitys itsestä ympäristön vaikuttavana toimijana ovat taustalla vaikuttamassa.
- 2) Motoriset valmiudet vaikuttavat muun muassa mahdollisuuksiin ottaa kontakteja, kerätä kokemuksia ja tuottaa ilmaisuja.
- 3) Aistit ja hahmottaminen, esimerkiksi näkeminen, kuuleminen, katsominen ja kuullun ymmärtäminen, auttavat ympäristön yhteyksien tajuamisessa, kokemusten ja muistivaraston keräämisessä sekä viestien havaitsemisessa ja niihin vastaamisessa. (Huhtanen 2011, 20.)

Tarpeiden ja tunteiden tyydyttäminen lisää motivaatiota, joka puolestaan lisää aktiivisuutta ja ilmaisurohkeutta. Lähi-ihmisillä on huomattava merkitys siinä, miten he kiinnostavat lapsen huomion kommunikointiin, kuinka he helpottavat ja kehittävät sitä, miten he antavat lapselle mahdollisuuden kokea asioita ja viestittää omista kokemuksistaan ja ajatuksistaan. (Huuhtanen 2011, 20.)

Kommunikaatio on viestin lähettäjän ja sen vastaanottajan yhteispeli, jossa verbaalinen tai nonverbaalinen sekä kehonkieli ovat yhteydessä keskenään. Kommunikaatio kulkee eri kanavoiden kautta ja vaikuttaa näin eri tavoin kulkiessaan lähettäjältä vastaanottajalle. Ihmisten kasvot ja silmät ovat ne kehonosat, jotka parhaiten kommunikoivat viestittäessä. Ilmeet ovat myös osa kehonkieltä ja kommunikointia, joita tulkitaan eri tavoin riippuen siitä, mistä kulttuurista on kulloinkin kyse. (Dahlqvist 2012, 37.)

2.1.2 Kommunikaation käyttö ja tarkoitus

Kokemusmaailman kasvamisen myötä on tärkeää oppia, että kommunikaatio voi johdattaa johonkin tulokseen. Mitä vähemmän lapsella on kokemuksia kommunikoinnin toimivuudesta, sitä tärkeämpää on, että reaktio (mielellään palkitseva) lähetettyyn viestiin tulee välittömästi. Näin luodaan motivaatiota kommunikaatiolle.

Mitä useampia kommunikaation tasoja henkilö hallitsee, sitä enemmän hänellä on mahdollisuuksia onnistua kommunikoinnin päämäärien saavuttamisessa. Onnistuneeseen kommunikointiin tarvitaan sellainen sisältö ja muoto, jonka vastaanottaja osaa ja haluaa tulkita. Tätä kautta voi syntyä tavoitteellinen, vuorovaikutuksellinen ja toimiva yhteys keskustelijoiden välille.

Granlund ja Olsson (1994, 30–34) jakavat vuorovaikutuksen tavoitteet, eli sen mitä ihminen haluaa vuorovaikutuksella tavoittaa, kolmeen ryhmään:

1. *Ohjaava vuorovaikutus.* Tällä tarkoitetaan kommunikaatiotapaa, jossa pyritään pääsemään päämäärään toisen henkilön avulla. Tämä vuorovaikutustapa on yleensä yksioikoisempaa ja vähemmän sosiaalista kuin muut kommunikointitavat. Pienet lapset kommunikoivat usein huutamalla komentoja tai äänтелеillä saadaksensa viestinsä läpi.

2. *Yhteyttä luova vuorovaikutus.* Tällä kommunikaatiotavalla esimerkiksi vauvaikäinen lapsi on kontaktissa vanhempiinsa. Lapsi hymyilee vanhemmille, kun vanhemmat lähestyvät lasta. Lapsi pyrkii hymyillään aktiivisesti kontaktiin toisen henkilön kanssa.
3. *Suuntaava vuorovaikutus.* Tämä on kehittynein ja konstruktivisin tapa yhteiseen työskentelyyn. Vuorovaikutuksen osapuolet suuntaavat yhdessä huomionsa tiettyyn jaettuun kohteeseen sen jälkeen kun viestin lähettäjä on saanut toisen huomion kohdistumaan itseensä. Suuntaavaan vuorovaikutukseen kuuluu myös kiinnostuksen ylläpitäminen. Tämä edellyttää toisen reaktioiden jatkuvaa seuraamista. (Huuhtanen 2011, 18–19.)

Girard, Ihanus, Laine, Ropponen (2008, 113) korostavat lähi-ihmisten osuutta kommunikaatiotaitojen kehittymisessä. Lähi-ihmiset voivat toiminnallaan sekä edistää että latistaa lapsen motivaatioita kommunikointiin. Kyky huomata hyvin pieniä ja huomaamattomia ilmaisuja sekä kyky vastata kommunikointiyrityksiin ovat tarpeellisia taitoja. Mitä vaikeimmin lapsi on henkisesti vaurioitunut ja traumatisoitunut, sitä vähäisimmät ovat hänen mahdollisuutensa ilmaista toiveita ja sitä aktiivisemmän roolin lähi-ihmiset joutuvat ottamaan kommunikoinnissa. On tärkeää, että lähi-ihmiset antavat lapselle aikaa myös keskustelujen aloittamiseen ja niiden jatkamiseen loppuun asti.

Thomas Gordonin kehittämä menetelmä (Gordon 2006, 94–109) korostaa toimivaa kommunikaatiota ja ristiriitatilanteiden ratkaisua menetelmällä, jossa molemmat osapuolet voittavat. Aktiivisella kuuntelutavalla lapsi tulee ymmärretyksi viestiessään. Aikuisen rooli on passiivinen, tavalla jossa aikuinen ei ohjaa keskustelua eikä arvota kuulemaansa tai laita sanoja lapsen suuhun. Aikuinen kuuntelee hiljaa, kommentoi neutraalisti ja kannustavasti tai tekee yhteenvetoja lapsen kertomasta ja esittää ne kysymyksen muodossa varmistaakseen, ymmärsikö viestin oikein. (Vehkalahti 2007, 17). Gordonin menetelmällä aikuinen voi päästä paljon lähemmäksi lapsen todellista sisäistä maailmaa. Tämä taas auttaa ymmärtävän, luottavaisen ja avoimen ilmapiirin rakentumisessa, joka on perusta kaiken vuorovaikutuksen toimivuudelle.

2.1.3 Kommunikaatio ja luottamus

Onnistunut kommunikointi ja vuorovaikutus lapsen kanssa tarvitsevat hyvän kasvu-alustan, johon ehdottomasti kuuluu molemminpuolinen luottamus. Kuten Vehkalahti toteaa (2007, 56) tarvitsee jokainen lapsi turvaa, eikä yhdenkään lapsen tulisi joutua yksin huolehtimaan itsestään saati sitten sisaruksistaan tai perheestään. Lapsi tarvitsee myös aikuista, johon hän voi luottaa.

Yhtä tärkeää kuin että, lapsella on luotettavia aikuisia ympärillään, on että hän saa itse tuntea itsensä luotettavaksi. Itseluottamuksen syntymiseksi ihmisen on saada kokea muiden luottamus. Aikuisen ja lapsen välisessä valtasuhteessa aikuinen on aina rakenteellisesti voitolla. Tämän vuoksi hänen on ansaittava lapsen luottamus. Kun aikuinen asennoituu lapsiin uskoen heidän olevan luotettavia, he useimmiten ovat sitä. Lasten ja aikuisten välistä luottamusta parantaa, kun molemmat osapuolet ymmärtävät, mistä ja miksi luottamus syntyy, kun he luovat yhteiset säännöt ja sopimukset yhdessä sekä pyrkivät konkreettisesti osoittamaan luottamusta toisiinsa. (Vehkalahti 2007, 55.)

Vehkalahti (2007, 116) korostaa, että ihmiselle on tärkeää saada palautetta itsestään ja toistaan. Olemme sosiaalisia olentoja ja peilaamme jatkuvasti itseämme ympäröiviin ihmisiin ja yhteisöihin. Haluamme tehdä asioita, jotka ovat hyväksyttäviä toisten mielestä. Tämän vuoksi kehu ja positiivinen palaute tuntuvat hyvältä ja merkitsevät paljon itsetunnon kehitykselle. Positiivinen dialogi kannustaa yrittämään uudestaan ja näkemään asiat uusin silmin.

Kehu, joka ottaa huomioon lapsen historian, mielenkiinnon kohteet, ponnistelut ja tavoitteet, on pelkän puheen sijaan myös teko. Se kohdistuu lapseen itseensä pikemminkin kuin hänen suorituksiinsa ja tukee lapsen kokonaisvaltaista identiteetin kehitystä. Lapsi ei saa positiivista palautetta vain yksittäisestä teostaan, vaan myös aikaisemmista yrityksistään, pitkäjänteisyydestään, innostuksestaan tai keskittymiskyvystään. Sekä ohjaaja että lapsi tuntevat tilanteen ja olosuhteet, jotka edeltävät kehua. Kehun rehellisyys ja vilpittömyys on molemmille selvää. (Vehkalahti 2007, 116).

Selkeä kommunikointi, joka sisältää lapselle helposti ymmärrettävän tyylin ja tavan ja joka kunnioittaa lasta sekä antaa lapselle tilaa, on mielestäni avain yhteiselle onnistumiselle. Hyvä kommunikaatio on sitä, mikä tekee hyvää ihmiselle. Muiden mahdollis-

ten tehtävien lisäksi se laajentaa myös ihmisten mahdollisuuksia ja lisää heidän omanarvontuntoaan.

2.2 Dialogi

Dialogi on kahden tai useamman henkilön vuoropuhelua. Dialogi sana yleistyi 1990-luvulla ihmisten yhteistyötä ja keskinäistä viestintää kuvaavaksi käsitteeksi. Dialogi-sana kuuluu käsitteisiin, johon kuuluvat sanat keskustelu, väittely, haastattelu, pohdinta ja tutkiminen. (Matikainen & Puro 2000, 7.)

Dialogi liittyy käsitykseen, että ihmisten välisen vuorovaikutuksen laadulla on suuri merkitys muutoksissa, joita tapahtuu yhteistyön tuloksena. Kyseessä on toisen ihmisen kohtaamisessa syntyvä kokemus, joka muuttaa jollain tavoin ihmistä itseään. Lähtökohtana on ajattelu, että ihmisen mielen sisältö on syntynyt sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta ja uudistuu ja kehittyy ihmisten kohtaamisessa. Onnistumisen merkki on jokin olennainen oivallus, uuden näkökulman avautuminen ja erilaisten, ristiriitaistenkin käsityksien yhteen sovittaminen. Tähän kokemukseen ihminen tarvitsee toista ihmistä. (Matikainen & Puro 2000, 7.)

Dialogikeskustelijan taito on taitoa ajatella yhdessä, tutkia erilaisia todellisuutta koskevia oletuksia ja sovittaa yhteen nämä ajatukset niin, että kohtaamisen jälkeen jokainen on jossain määrin tullut toiseksi, mitä on ollut. Kyse on kumppanuuden luonteesta, taidosta ja merkityksestä ihmiselle ja heidän yhteisölleen. Dialogi tähdentää käsitystä, että ajattelu on pohjimmiltaan yhteisöllistä ja kollektiivista. Sitä ei voi tehdä yksin. Omat ääneen lausutut ajatukset synnyttävät toisessa uusia ajatuskulkuja. Perusidea on, että ihmiset kehittävät keskustelun aikana näkemyksiään ennestään tutuista asioista. (Matikainen & Puro 2000, 7 - 9)

Tasavertaisen ja vastavuoroisen ilmaisun ehtona on itseilmaisun taito, taito puhua omista havainnoistaan, tunteistaan, kokemuksistaan, tulkinnoistaan ja pyrkimyksistään. Taito puhua omasta puolestaan antaa myös toiselle mahdollisuus ilmaista itseään. Näistä aineksista syntyy vastuullisuus ja avoimuus, jota toinen voi arvostaa. (Matikainen & Puro, 2000, 17.)

Onnistuneen dialogin kannalta on äärimmäisen tärkeää hyväksyä lasten erilaisuus. Jokaisella lapsella on oma paikkansa maailmassa, mistä näkökulmasta hän katselee toista ihmistä. Dialogissa on ohjaajan hyväksyttävä jokainen lapsi omana henkilönä. Hyväksyminen tarkoittaa, että jokainen lapsi tulee hyväksytyksi omien mielipiteidensä esittäjänä. Hedelmällinen ja tuottoisa dialogi kumpuaa usein arjen tarpeista, kysymyksistä ja ongelmista, jotka jollain tavalla koskettavat lasta. (Matikainen & Puro, 2000, 24.)

2.2.1 Dialogissa tarvittavia taitoja

Sana ”taito” dialogissa viittaa siihen, että ihminen voi halutessaan harjaantua osaamisessa ja harjoitella dialogista keskustelutapaa. Ihmisten tasavertainen kohtaaminen on nostanut dialogiset taidot välttämättömiksi osaamisiksi. Kyse on viestintä- ja kommunikaatiotaidoista. Sana ”kommunikaatio” tarkoittaa tiedon jakamista. Viestintätaitojen merkitys osana ammatillista osaamista on nykypäivinä tärkeää. (Matikainen & Puro, 2000, 41.)

Taito esittää kysymyksiä on uutta ajattelua luovan dialogin perustaito. Kysymysten avulla piilossa olevat ajatukset heräävät henkiin. Piilossa on uskomuksia, kokemuksia, pelkoja, arvoja, asenteita ja oletuksia. Nämä muodostuvat usein esteiksi ratkaisujen löytämiselle. Oikeaan osuvilla, avaavilla kysymyksillä päästään lähelle keskustelun ydintä. Hyvä kysymys on selkeä ja lyhyt. Silloin lapsi ymmärtää ja hänen on helppo vastata. Vastaukset kiinnostavat ohjaajaa, ja ne johtavat pohtimaan yhdessä, miten toimia ja miten edetä. Jokaisen kysymyksen arvo riippuu siitä, miten hyvin se johdattaa avoimeen, uutta synnyttävään keskusteluun. (Matikainen & Puro 2000, 45.)

Matikainen ja Puro katsovat, että ihanteellisen vuoropuhelun tavoitteena on totuuden etsiminen. Tarkoituksena on herättää aitoa ymmärtämisen halua. Dialogissa punnitaan ja arvioidaan vaihtoehtoisia uskomuksia ja oletuksia. Puntarointi edellyttää, että oletukset ja niiden tukena olevat perustelut sanotaan keskustelussa julki ja asetetaan arviotaviksi. Perusteleminen tarkoittaaakin sitä, että keskustelussa tuodaan julki asiat, joihin jokin oletus perustuu. Oletus on osoitettava jossakin mielessä todeksi ja siten, että lapsi ymmärtää sen. (Matikainen & Puro 2000, 45.)

Dialogisen keskustelun idea kiteytyy oikeastaan sanaan rehellisyys. Keskustelun pelisäännöt ovatkin ennen kaikkea eettisiä ja moraalisia, toisin sanoen on kyse arvoista. Perustelemisessa on kyse rehellisyydestä onnistuneen keskustelun edellytyksenä. Rehellisyys tarkoittaa, että henkilö uskoo itse sanomaansa asiaan. Keskustelijoiden pitää voida luottaa toistensa rehellisyyteen. Tavoitteena on älyllinen rehellisyys kaikkia, myös omia ajatuksia kohtaan. (Matikainen & Puro 2000, 48.)

Vuoropuhelu on puhujan ja kuuntelijan suhde. Kuuntelija suostuu tehtäväänsä vastavuoroisuuden perusteella. Suhde on luottamussuhde. Samoin kuin puhumattomuus myös kuuntelemattomuus paljastaa jonkin asian olevan vialla vuorovaikutustilanteessa.

2.2.2 Dialogi ja luova kirjoittaminen

Toimintamuoto, jossa luovaa lukemista tai kirjoittamista käytetään keskustelun pohjana, on myös paljon käytetty terapeutin menetelmä. Päämääränä on kuntouttamisen, aktivoimisen ja parantamisen ohella auttaa esimerkiksi kriisin läpikäyneitä tai ennaltaehkäistä mielenterveyden häiriöitä. Tässä toimintamuodossa käytetään joko valmista materiaalia kuten kirjoja, lehtiä ja äänitteitä tai itse tuotettua aineistoa. Lapset, jotka osaavat ilmaista itseään kirjallisesti, voivat kirjoittaa kokemuksensa ja yhdessä ohjaajan kanssa jakaa tunteidensa ja ajatuksensa. Tämän kaltainen vuorovaikutus on hyvä kasvun ja kehityksen tuki.

Ohjaajan tulee olla aktiivinen ja osata kuunnella aidosti ja olla läsnä. Vuorovaikutuksellisen kirjallisuusterapian pyrkimys on parantaa stimuloimalla mieltä ja mielikuvitusta tunteiden tunnustamisen ja aistien herättelyn avulla. Ohjaajan kanssa käyty keskustelu lisää itsetuntemusta. Tekstit toimivat lapselle peilinä, josta voi tutkistella omaa kuvaansa. Tekstien kautta voi myös selvittää ihmissuhteita. Kriiseihin liittyy usein käsitys, ettei kukaan muu ole koskaan kokenut vastaavaa, sekä häpeä ja eristäytyminen. Tällaisessa tilanteessa kokemuksen jakaminen ohjaajan kanssa on hyvin lohdullista. Samaistumismahdollisuudet syntyvät niin kirjoittamisen kuin valmiin materiaalin keskustelun myötä. Käsillä olevaa materiaalia voidaan käyttää oman maailmankuvan ymmärtämiseen sekä uusien vaihtoehtoisten mallien luomiseen.

Vuorovaikutuksellisuus merkitsee kontaktia itseen ja ympäristöön. Tähän sanataide antaa sanoja. Esimerkiksi runoissa ei ole oikeaa tai väärää tulkintaa, on vain erilaisia näkökulmia. Lukija voi keskustella tekstin ja sen säkeiden kautta myös itsensä kautta. Sanataiteella on integroiva ja eheyttävä vaikutus. Kirjoittamalla tai lukemalla voidaan tunnustella erilaisia osa-alueita, myös kielletyksi koettuja puolia. Sanataide antaa sanoja tunteiden ilmaisemiseen, auttaa tunteiden nimeämisessä ja etäännyttää tunteet käsiteltäviksi ja käsitettäviksi. Dialogissa parhaiten toimivat tekstit liikuttavat emotionaalisesti latautuneita ongelma-alueita ja synnyttävät ymmärtämisyhteyksiä, persoonallisuutta eheyttäviä kokemusperspektiivejä. Puhumattomuus voi olla peräisin preverbaaliselta kaudelta; kun on vaikeaa, saatetaan vaieta kokonaan tai ajautua puhumaan tyhjää kieltä. (Vahala, 2003, 13.)

2.2.3 Musiikin käyttö vuorovaikutustilanteessa

Vahalan kirjoittaa (2003, 27), että musiikin käyttö asiakastyössä on hoitomuotona monitavoitteista. Sen avulla on tarkoitus luoda esimerkiksi järjestystä sekavaan maailmankuvaan. Musiikki voi olla oikotie tunteiden ilmaisuun. Siinä mielessä se on vuorovaikutustilanteessa hyvä työväline. Se sitoo pelkoja ja tuo esiin vaikeita tunteita, joita voidaan käsitellä joko verbaali-, maalauksellisella tai musiikkisella tasolla. Joskus lapsen, joka kärsii monista ongelmista, on hyvin vaikea ilmaista pahaa oloaan sanoin. Vahvasti torjuttu itsetuhoisuus, syvä masennus, aggressiivisuus ja riippuvuus on helppompaa tuoda esille musiikin antaman etäisyyden turvin.

Lapsen kanssa voidaan tuottaa jo valmiiksi tehtyä musiikkia tai soittaa, laulaa ja lausua. Usein musiikki, jota voidaan toistaa ja joka lähtee lapsen omasta kokemusmaailmasta, tuo mielikuvan kappaleisiin sisältyvästä muistoaineesta, jota ohjaaja voi yhdessä lapsen kanssa myöhemmin purkaa myös verbaalisesti. (Vahala, 2003, 27.)

Musiikkiterapia on kuntoutus- ja hoitomuoto, jossa musiikin eri elementtejä käytetään vuorovaikutuksen keskeisenä välineenä yksilöllisesti asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Musiikkiterapiaa käytetään sekä kokonaishoidon osana muiden hoitomuotojen rinnalla että pääasiallisena hoitomuotona. Menetelmällä voidaan saavuttaa myönteisiä tuloksia sekä fyysisten että psyykkisten oireiden ja sairauksien hoidossa. Mielestäni menetelmä soveltuu kaikille.

3 KIINTYMISSUHDE JA TRAUMA

Haavoittuneelle lapselle on ennen kaikkea tärkeintä välittävä aikuinen. Jotta lapsen ja aikuisen välille syntyy hyvä yhteistyö, tulee lapsen ja aikuisen välille luoda lämmin ja kannustava vuorovaikutussuhde. Välittävä aikuinen on lapselle kanssakulkija, joka on aidosti kiinnostunut hänestä sekä hänen elämästään, hänen kokemuksistaan ja hänen mielipiteistään. Aikuinen on hänelle eräänlainen matkaopas, joka välittää lapselle tietoa ympäröivästä maailmasta. Hän on myös peili, jonka kautta lapsi voi nähdä omat kokemuksensa osana laajempaa kokonaisuutta, ja hän on myös tulkki, joka auttaa lasta todellisuuden ja siihen liittyvien merkityksien ymmärtämisessä. Haavoitetun lapsen kohtaamisessa on tärkeää edetä lapsen ehdoilla ja hänen maailmastaan käsin.

Kiintymissuhde ja sen laatu kertoo, miten eri lailla lapset vastaavat traumakokemukseen. Kiintymissuhdeteoria auttaa ymmärtämään, miksi trauman kokeneet eroavat toisistaan muun muassa siinä, millaisia selviytymiskeinoja he käyttävät, kuinka intensiivisiä heidän tunneilmaisunsa ovat, miten nopeasti he rauhoittuvat ja kenen puoleen he kääntyvät hädän hetkellä. Nämä erot ennustavat trauman aiheuttamien mielenterveysoireiden ja kehitysongelmien vakavuutta. (Silven 2010, 137.)

Silven jakaa (2010, 137–138) lapset kolmeen kiintymysryhmään, jonka perusteella on ennakoitavissa, miten lapset reagoivat ja selviytyvät traumasta: *Turvallisesti kiintynyt lapsi* on oppinut luottamaan läheisiin ihmisiin ja itseensä hädän hetkellä, mikä on tärkeää traumaattisissa tilanteissa. Lapsi selviytyy traumatilanteesta, koska hänen on helppo jakaa tuskaisia kokemuksiaan toisten kanssa. Hän on oppinut ilmaisemaan sekä myönteisiä että kielteisiä tunteita. Lapsi pystyy luomaan realistisia selviytymismalleja ja rauhoittumaan järkytyksistä.

Turvaton välttelevästi kiintynyt lapsi on joutunut minimoimaan tunneilmaisujaan. Lapsi on joutunut turvautumaan omaan apuunsa hädän hetkellä. Trauman kohdatessa välttelevästi kiintyneen lapsen on vaikea pyytää apua, eikä hän usko muiden haluavan tai pystyvän tarjoamaan hänelle turvaa. Hän pyrkii selviytymään kieltämällä trauman vakavuuden ja merkityksen ja puuduttamalla sen nostattamat voimakkaat tunteet. Välttelevästi kiintynyt lapsi jää usein yksin trauman aiheuttamien kohtuuttomien mielikuvien ja pelkojen kanssa. (Silven 2010, 137.)

Turvaton vastustavasti kiintynyt lapsi on puolestaan tottunut maksimoimaan turvallisuushakuisuutensa, ja hän kiihdyttää tunneilmaisujaan vaaran hetkellä. Tällaisten lasten on vaikea hallita traumamuistojaan ja pelottavat mielikuvat ”vyöryvät yli äyräiden”. Heidän on vaikea lopettaa itkuaan ja vanhemman tarjoama turva ja lohdutus eivät riitä. Vastustavasti kiintynyt lapsi turvautuu ainoastaan muihin, pettyy herkästi, ja turvallisuuden tunne jää jatkuvasti saamatta. Turvattomasti kiintyneiden lasten ongelmat ovat peilikuvan kaltaisia traumatilanteessa. Välttelevästi kiintynyt lapsi puolestaan luottaa liikaa kognitiivisiin taitoihinsa, ajatteluun ja järkeilyyn. Vastustavasti kiintynyt lapsi puolestaan ”ripustautuu” liiaksi muihin ja kamppailee hallitsemattomien emootioiden kanssa. (Silven 2010, 138.)

Silven kirjoittaa, että tunteiden voimakkaat ilmaisut ovat luontaisia vastustavasti kiintyneille, joten heidän tunteitaan ei ole perusteltua houkutella, vaan pikemminkin on syytä pyrkiä raamittamaan ja porrastamaan niiden ylitsevuotavaa ilmaisua. Toisaalta kognitiivinen käyttäytymisterapia painottaa vinoutuneiden ajattelu- ja muistitoimintojen tasapainottamista trauman uhreilla. Välttelevästi kiintyneet trauman uhrit tukeutuvat usein yksipuolisesti älyllisiin selviytymiskeinoihin. Heidän kohdallaan olisi syytä päinvastoin pyrkiä houkuttelemaan myös tunteiden ilmaisuja ja tuulettamista. Nykyiset trauman uhrien terapiat sisältävät kognitiivis-emotionaalisia työskentelytapoja ja huomioivat niiden välisen tasapainon parantumisen ehtona. (Silven 2010, 139.)

Ihmisen psyyke pyrkii suojelemaan ja parantamaan trauman vahingoittamia tunteita, ajatuksia ja muistoja. Tutkimustulokset osoittavat, että systemaattinen psykososiaalinen ja terapeuttinen interventio ja terapia vähentävät psykiatrisia oireita ja parantavat hyvinvointia ja kehittymismahdollisuuksia traumatisoituneiden lasten keskuudessa. Turvallisen kiintymissuhteen aktivoituminen avaa mahdollisuudet luontaisten parantavien psyykkisten voimien toiminnalle. Organisoitumattomasti kiintynyt lapsi on vaarassa vastata patologisesti traumaan, josta muut lapset selviytyvät viisaiden vanhempien avulla. Terapeuttiset menetelmät voidaan räätälöidä rohkaisemaan eri lailla kiintyneiden lasten luontaisia parantavia trauman käsittelytapoja sekä kompensoimaan ja korjaamaan vinoutuneita ja puutteellisia taitoja. (Silven 2010, 144.)

Yllä mainittujen toteamusten mukaan on minusta kuvataide menetelmänä lapselle helppo ja luonnollinen. Ohjaajan ja lapsen läheinen kontakti antaa mahdollisuuden yh-

teisen työmuodon löytämiseen. Dialogin kautta löytyy keino trauman purkuun. Kiintymissuhteiden tunteminen on välttämätöntä, kun autetaan lapsia selviytymään traumaattisesta kokemuksesta ja kukoistamaan siitä huolimatta.

4 TAIDETERAPEUTTISET MENETELMÄT

Taideterapiassa käytetään hyväksi erilaisia taiteellisia ilmaisumuotoja, joihin ei kuitenkaan liity mitään taiteellisia tavoitteita. Yleisimmin taideterapiassa hyödynnetään muotopiirustusta, savityötä ja maalausta märkää märälle -tekniikalla. Taideterapiassa ei ole oikeaa tai väärää, rumaa tai kaunista. Tarkoituksena on hakea tiettyihin töihin tasapainoa, kuten kaaokseen järjestystä sekä rytmiä ja paikalleen pysähtyneeseen työhön liikettä ja elämää. Tällöin pyritään myös kohottavaan ja eheyttävään vaikutukseen. On vaikea tehdä ”valmista” ja täydellisen tasapainosta työtä, koska elämä on jatkuvaa aaltoliikettä ja elämässä on jatkuvia tapahtumia ja stressiä, joiden parissa joudutaan työskentelemään. (Lieppinen, 2011,12)

Lieppinen kuvaa kirjassaan (2011, 12) elämää kohtaamisilla ja valinnoilla, jotka heijastuvat tehdyissä taidetöissä. Taidetyöstä viestittyy miten värit ja muodot kohtaavat, sulautuvat ja rajautuvat toisiinsa nähden tehdyissä maalauksissa. Maalauksen avulla voi tekijä etäännyä itsestään ja katsoa elämäänsä ulkopuolisin silmin. Taideterapiatöissä jokainen kohtaa itsensä muotojen ja värien avulla. Taideterapia terapiamuotona on hitaasti etenevä terapiamuoto, jossa muutoksia haetaan vähitellen.

Waldorfpedagogia on pedagoginen suuntaus, jossa ihmiskäsityksessä painotetaan kuinka lapsen aikaisemmat elämänkokemukset ja kasvuympäristö vaikuttavat lapsen käsitykseen elämästään ja hänen kehitykseensä. Lapsi kasvaa omassa kehitystahdissaan, mutta myös omien elämänkokemuksiensa myötä. Lapset, jotka kohtaavat liian raskaita ja ahdistavia kokemuksia kehitystilaansa nähden, eivät saa sitä rauhaa, jota keskushermosto tarvitsee kehittyäkseen normaalisti, koska raskaat kokemukset kuormittavat heidän ymmärrystä ja mielentilaa. Näin ollen on luovuuden ja ilmaisun merkitys lapsen kehityksen kannalta tärkeitä tekijöitä. Taidetöiden avulla kehittyä itsetutkiskelu, oma ilmaisutapa ja kokemus siitä, että voi olla luova yksilö. Mikäli lapsi saa mahdollisuuden taiteiden eri tavoin ilmaista tunteitaan, on hänellä mahdollisuus pelata omia sisäisiä tuntemuksiaan objektiivisemmalla tavalla. (Seeskari 2004, 27–28.)

4.1 Taideterapia työvälteenä

Taideterapiamaalaus sopii lähes kaikille iästä ja taustasta riippumatta, jotka ovat kiinnostuneita kohtaamaan oman sisäisen maailmansa ja katsomaan asioita uudella tavalla. Mitään taideopintoja tai maalaustekniikoiden ymmärtämistä ei tarvita. Maalauksen maailmaan kannattaa heittäytyä tyhjältä pöydältä, nollata kaikki vanha tieto maalauksesta ja tekniikoista. Pääsääntöisesti tämän kaltaisilla maalauksilla ei tavoitella mitään kuvien tai hahmojen tekemistä. Maalaus on yleensä abstraktien kuvien tekemistä. Maalataan värejä ja muotoja spontaanisesti ilman tavoitetta. Lopputulos syntyy vähitellen värien eläessä paperin pinnalla. Muodot syntyvät väripinnoista, eivät pensselien jäljistä.

Taideterapia on oiva työväline lasten parissa työskenteleville. Alle seitsemän vuoden ikäisiä lapsia ei varsinaisesti ohjata, vaan he saavat toteuttaa itseään vapaasti ilman muotohakuisuutta töissä (Lieppinen, 2011, 15). Puhumattomat lapset, joiden on hankala ilmaista itseään kokemistaan tapahtumista tai puhua niihin liittyvistä tunteista, osaavat puhua kuvien kautta. Vaikka nämä psyykkisiin vaikeuksiin liittyvät estot estävät lasten kommunikaatiota, niin kuvamaailma ei estä mikään tulemasta esille. Maalaminen auttaa kaikkia. (Vahala, 61.)

Eheyttävän taideterapian filosofia pohjautuu lääketieteen tohtorin Margarethe Hauschkan (1896–1980) antroposofisiin oppeihin. Siihen on yhdistetty myös itävaltalaisen neurologi ja psykiatri Viktor Franklin oppeja, jotka hakevat tarkoitusta elämään. Ilman tarkoituksen ja merkityksen löytämistä elämässään ihminen tuntee elämänsä tyhjäksi ja merkityksettömäksi. Merkityksen löytämisellä elämässä on myös voimakas terapeuttinen vaikutus, mikä motivoi ihmistä toimimaan, saamaan aikaan hyviä tuloksia ja hakemaan tasapainoa elämäänsä. (Lieppinen, 2011, 13.)

Lieppinen yhdistää kirjassaan eheyttävään taideterapiaan värioppia, väriterapiaa ja omia kokemuksiaan taideterapiasta. Hän pitää taideterapian keskeisenä osuutena maalaustekniikkaa, joka on käytännöllistä ja itse maalaustoimintaan keskittyvää. Lieppinen toteaa, että työskentelyyn liittyy myös savi – ja kipsityöt sekä muotopiirustus. Sitä voi täydentää myös muilla työskentelytekniikoilla. (Lieppinen, 2011, 13.)

4.2 Värit ja muodot

Värit vaikuttavat meihin tunnetasolla voimakkaasti. Muodoista taas silmämme hakee yhtenäistä ymmärrettävää muotoa. Maalaustyö vaikuttaa voimakkaammin henkisellä tasolla kun taas savytyö vaikuttaa meihin fyysisemmin.

Kaikella tekemisellä, kuten esimerkiksi askartelulla, leipomisella ja juoksemisella on terapeuttinen vaikutus, mutta todelliseksi terapiaksi työskentely muodostuu vasta silloin, kun sen kautta haetaan muutosta parempaan ja tasapainoisempaan elämään. Taideterapia työskentelyssä nimenomaan pyritään hakemaan muutosta, tasapainoa ja eheyttävää sekä kohottavaa vaikutusta elämään.

Vahala kuvailee kirjassaan (2003, 49) sisäisen lapsemme luovana taiteilijana. Tämä lapsi kokee kuvat ennen kuin osaa puhua. Tunteisiin saadaan uusi yhteys antamalla sisäisen lapsen maalata väreillä. Maalaamisen kautta voimme saada lapsen puhumaan. Maalatessamme kohtaamme kaikkein todentuntuisinta ydintä itsessämme. Sisäinen lapsemme on nähnyt ja kokenut ikäviä asioita. Nämä kuvat voimme maalata pois elämästämme.

Märkää märälle tekniikka on oivallinen taideterapian työskentelymenetelmä. Maalattaessa märkää märälle tekniikalla maalausta ei pysty kontrolloimaan älyperäisesti. Maalaus tulee näin alitajunnasta. Tämä menetelmä on hyvä voittamaan mahdolliset terapian alkuvaikeudet. Märkää märälle tekniikka on ääriviivatonta, kontrolloimatonta maalausta, jota lapset rakastavat. Kun lapsi saa siveltimen käteensä, värit viereensä ja valkoisen kosteankimmeltävän paperin eteensä, alkaa tapahtua. Olen huomannut, että ne lapset, jotka vastustavat ja mitätöivät omaa luovuuttaan, tekevät usein puhuttelevimmat kuvat tämän helpon akvarellimaalaustekniikan avulla.

4.3 Tulkinnasta ja vastavuoroisuudesta

Girard, Ihanus, Laine ja Ropponen (2008, 61) kuvaavat taideterapian tehtävää ihmisen auttamisella vuorovaikutukseen, katse- ja keskusteluyhteyteen erityisesti niiden menneiden ja nykyisten kokemusten kanssa, jotka ilmenevät ihmisen elämässä erilaisina vaikuttavina oireina sekä psyykkisenä hätänä ja onnettomuutena. Vuoropuhelu ja kontaktin syntyminen oman itsensä kanssa on tärkeää. Tehdyt taidetyöt hakevat nähdynksi

tulemista, joka tapahtuu elävässä, vastavuoroisessa katsomistyössä. Vastavuoroisuus toteutuu sekä suhteessa kuvaan että sen toiseen katsojaan, kuvantekijään. Girard ym. (2008, 61) kuvaavat, kuinka psykoanalyytikko Andre Green kirjoittaa ”On private madness” tulkinnallisesta prosessista, jossa henkilön kanssa vuoropuhelussa ohjaaja etenee tulkinnoissaan yhä syvemmälle tasolle. Tämä tarkoittaa vähittäistä etenemistä, jossa ajattelu ja ymmärrys rikastuvat ja monipuolistuvat yhteisen ajatusvaihdon myötä. (Girard ym. 2008, 61)

Kuvan katsomistapahtuma terapiahetken aikana edellyttää tekijältä kykyä havainnoida teosta itsestään erillisenä. Kuvalla on oma ominaislaatunsa, jolla se puhuttelee. Kuvantekijä huomioi tunteuksiaan ja suhdettaan siihen. Tämän kautta tapahtuu itse reflektion kautta, jossa tekijä katsoo itseään. Tämä prosessi edellyttää kykyä tunnistaa ja ajatella omia ja toisten kokemuksia. Ohjaajan rooli on tässä työssä avustava ja tukeva, kun hän katsoo lapsen katseen rinnalla, seuraa tämän havainnointia ja kommentoi myös sitä. Prosessissa tapahtuu sekä takaisinpeilautumista että peilaamista. Kuva heijastelee takaisin sen tekijälle, mutta myös ohjaajan katse, sanat, ilmeet ja eleet heijastavat lapselle sitä tunnetta ja asennetta, millä ohjaaja näkee kuvaa. Lapsi näkee itsensä, kun toinen katsoo hänen työtään. Sekä kuva että ohjaajan suhde kuvaan toimivat näin tärkeinä peileinä, joista lapsi voi nähdä itseään uudistuneella tavalla. (Girard ym. 2008, 62.)

Girard ym. kertovat, kuinka englantilainen lastenlääkäri ja psykoanalyytikko Donald W. Winnicott on esittänyt, että lapsi näkee äidin ilmeestä oman mielentilansa laadun. Psykoanalyytikko Heinz Kohut on hahmottanut peilaamisen merkitystä erityisesti itsearvostuksen ja itsensä arvioinnin kannalta. (Girard ym. 2008, 62) Omassa ohjaajan ja lapsen yhteisessä kuvankatsonta-tapahtumassa on kyse juuri näihin liittyvistä samankaltaisista ilmiöistä.

Girard ym. kuvailevat (2008, 63–64) kuinka lapsen, kuvan ja ohjaajan kolmiosuhteen lisäksi prosessiin vaikuttavat kuvan ja sanan keskinäinen suhde, se miten ne toimivat elävän prosessin ylläpitämisessä. Teoksen tekijät kirjoittavat, kuinka David Maclagan, englantilainen taiteilija ja kuvataideterapeutti, jonka kirjoitukset liittyvät kuvan esteettisen ja psykologisen merkitykseen, peräänkuuluttaa ohjaajan luottamusta omiin ja lapsen mielikuviin. Sanoja ei käytetä kuvaamaan ”mitä siinä on”, vaan pikemminkin

kuvataan ”miten” jokin näyttäytyy. Luovan sanallisen vastauksen tulee Maclaganin mukaan olla suhteessa kuvan poeettisiin piirteisiin.

Sally Skaife, myös hän englantilainen kuvataideterapeutti, toteaa kuvataideterapian teorian keskittyneen tiedostamattoman ja muuttuneisuuden käsitteiden ympärille. Skaife näkee luovan taiteellisen prosessin ja kuvien ympärillä tapahtuvan sanallisen ilmaisun usein vastakkain asettuvina, konfliktissa olevina elementteinä. (Girard ym. 2008, 64.)

Kuvaterapeutti Gerry McNeilly käyttää termiä ”visuaalinen resonanssi” kuvaamaan muun muassa liikkumista kuvallisen ja verbaalin välillä, kun pyritään hahmottamaan ja käsittelemään tiedostamattoman materiaalia. McNeilly näkee dynamiikan kuvan tekemisen ja puheen vuorovaikutusta kuvataideterapiaryhmässä haasteena ohjaajalle. Skaife rakentaa omaa teoreettista näkemystään sen varaan, että jännite ilmaisutapojen välillä synnyttää synteesin ja selittää muutoksen, joka tapahtuu näkemisessä ja tavassa ymmärtää. Tästä uudesta kokoamistapahtumasta syntyy puolestaan uusi vastakkainasettelun tilanne ja uusi dialektiikka viemään muuntumista eteenpäin. Voidaankin sanoa, että juuri jännite kuvan ja sanan välillä sekä niiden toisiaan haastava rinnakkaisolo tekee kuvataideterapian prosessista dynaamisen. (Girard ym. 2008, 64)

Tämä teoriakatsaus kertoo, että kuvataideterapian ensisijainen teoriapohja on saatu etupäässä keskieuropalaisilta, brittiläisiltä ja pohjoisamerikkalaisilta alan uranuurtajilta. Näitä ovat olleet viime vuosisadan keskeiset psykoanalyttikot ja kuvataideterapian edustajat. Merkittävien taiteilijoiden, kuvataiteen ja kirjallisuuden tutkijoiden sekä filosofien vaikutus heijastuu myös käsityksiin kuvan merkityksestä terapiassa. Kuvataideterapian teoreettisessa jäsentämisessä käytetäänkin sekä psykoterapian että taiteen terminologiaa, joilla tarkastellaan vuorovaikutusta, ihmisen kehitystä ja kasvua sekä hänen kuvallisuuttaan.

4.4 Ekspressiivinen taideterapia ja monitaiteelliset lähestymistavat

Ekspressiivinen taideterapia on useita eri lähestymistapoja sisältävä oma tieteenalansa. Ajatus on kehittynyt 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, se kasvaa edelleen sekä laajuudeltaan että määritelmältään. Jotkut luonnehtivat ekspressiivistä taideterapiaa niin, että siihen voi sisältyä mitä tahansa taidemuotoa – kuvataidetta, tanssia ja liiket-

tä, musiikkia, draamaa tai runoutta ja kirjoittamista. Tässä terapiamuodossa siirrytään yhdestä taiteesta toiseen. Näin ollen yhden tai useamman taideterapian käyttäminen yksilö- tai ryhmäterapiassa määritellään ekspressiiviseksi taideterapiaksi. Ekspressiivinen terapia on määritelty niin, että siinä käytetään taidemuotoja ja niiden tuotoksia tietoisuuden lisäämiseksi, emotionaalisen kasvun tukemiseksi ja ihmissuhteiden vahvistamiseksi mielikuvituksen avulla. Siihen lukeutuvat taide terapiana, taidepsykoterapia ja taiteiden käyttö parantamiseen ja siinä korostetaan taiteiden välistä yhteyttä. (Malchiodi 1995, 134.)

Jotkut terapeutit käyttävät sujuvasti kaikkia taidemuotoja asiakkaan kanssa. Eri taidemuotojen käytössä on myös terapeutin kuitenkin syytä olla itsekriittinen ja käyttää vain niitä taidemuotoja, joiden parissa terapeutti tuntee olevansa pätevä.

4.5 Piirtäminen lyhytkestoisessa traumahoidossa

Strukturoidut piirustustehtävät ja uudelleenmäärittely ovat ensisijaiset välineet, joita käytetään uudelleenaltistuksessa ja traumakertomuksen alussa. Ennen kuin voidaan käsitellä varsinaista traumainventiota, on tärkeä ymmärtää mitä trauma on, miten se syntyy ja miten se ilmenee lapsilla.

Amerikan psykiatriyhdistys (American Psychiatric Association, APA) tunnusti vuonna 1994, että lapsilla voi olla traumaperäinen stressihäiriö (post-traumatic stress disorder, PTSD). Yhdistys asetti seuraavat kriteerit traumaperäisen stressihäiriön todentamisessa:

- a) Henkilö on kokenut, nähnyt tai kohdannut sellaisen tapahtuman, joihin on liittynyt joko vakava loukkaantuminen tai uhka itsen tai toisen fyysiselle koskemattomuudelle.
- b) Henkilön reaktioon liittyy voimakasta pelkoa, avuttomuutta tai kauhua. Voimakas pelko tai avuttomuus on trauman perusoireita. Jotkut avioerolapset saattavat kokea voimakasta traumaperäistä stressiä kun ottaa huomioon heidän tilanteensa avuttomuuden avioerohetkellä.

Malchiodi (2010) kertoo, kuinka tutkijat ovat vahvistaneet (esim. Pynoos & Nader (1990), Black, Hendricks & Kaplan (1992), Dykman & Buka (1997) ym.), että fyysinen tai seksuaalinen pahoinpitely, murha, perheväkivalta, päihteiden käyttö, satunnainen väkivalta ja muut väkivallan muodot altistavat lapset trauman reaktioille. Myös väkivaltaisen tapahtuman silminnäkijät ovat alttiita traumareaktiolle. Mitä lähempänä tapahtuma on fyysisesti ollut, sitä suurempi on koettujen reaktioiden voimakkuus. (Malchiodi, 2010, 169.)

Lämsä (2009) toteaa, että vaikeat elämäkokemukset saattavat haavoittaa lasta syvästi jo varhaisessa ikävaiheessa. Kaikki lapset eivät reagoi vaikeisiin elämänvaiheisiin samalla tavalla. Osa lapsista on jo temperamentiltaan muita haavoittuneimpia. Temperamenttiin liittyvät toimintatavat, kuten kielteinen mieliala, vähäinen sopeutuvuus, ujous ja impulssiherkkyys sekä niihin liittyvät riippuvuus muiden kiitoksesta ja herkkyys muiden kritiikille lisäävät lapsen haavoittuvuutta. Toisaalta voivat erilaiset kielteiset elämäkokemukset ja niiden kasautuminen vahvistaa lapsen perustemperamentin mukaisia toiminta- ja reagoititapoja ja lisätä hänen haavoittuvuutta myös tätä kautta. (Lämsä 2009, 97–98.)

Lapsen ikäkauteen kuuluva kehitys ei välttämättä etene toivotulla tavalla, jos lapsen voimavarat menevät akuuteista elämänongelmista selviämiseen. Varsin tavanomaiset arkielämänongelmat, kuten heikko koenumero tai ystävän muutto toiselle paikkakunnalle, voivat tuntua lapsesta ylitsempääsemättömiltä, kun lapsella ei ole aiempaa kokemusta vastaavasta tilanteesta. Näin voi tapahtua erityisesti silloin, jos lapsi jää kokemuksineen yksin, ilman aikuisen tukea. (Lämsä 2009, 98.)

Kuten Lämsä toteaa, liittyy haavoitetun lapsen haastavaan käyttäytymiseen usein lapsen kielteinen kuva itsestään ja tämän omista toimintamahdollisuuksistaan. Lapsi näkee ympäristössään ja muiden reaktiossa itseään kohtaan lähinnä kielteisiä asioita. Tämä vahvistaa lapsen kielteistä minäkuva ja heikentää edelleen hänen luottamustaan muihin ihmisiin ja tulevaisuuteen. Vaikea traumatisoituminen voi aiheuttaa lisäksi aivojärjestelmän muutoksia, tunne- ja impulssisäätöjen muutoksia sekä itsetuhoista käytöstä. (Lämsä 2009, 187.)

Pääosatekijät trauman hoidossa sisältävät kolme vaihetta: 1) uudelleenaltistus traumaattiselle muistolle ja kokemukselle, 2) traumakertomuksen kehittäminen tai tarinan kertominen ja 3) kognitiivinen uudelleenmäärittely (Karinen 2013, Pelastakaa Lapset -traumakoulutus). Tarinan ulkoistaminen visuaaliseksi esitykseksi on onnistuneen traumahoidon tavoite. Piirtäminen on tärkeä osa sekä uudelleenaltistuksessa että tarinankerronnassa. Struktuuri on myös tärkeä turvallisuutta edistävä tekijä ja sitä on ylläpidettävä läpi koko prosessin, jotta lapsi osallistuu aktiivisesti tehtäviin. Piirtäminen on yksi keino luoda yhteys eriytyneiden muistojen ja niiden mieleen palautumisen välille, minkä jälkeen kokemus voidaan kääntää kertomuksen muotoon ja integroida uudelleen lapsen menneisiin, nykyisiin ja tuleviin elämäkokemuksiin. Malchiodi (2010) toteaa, että piirtäminen antaa lapsille impulssin kertoa tarinoitaan ja kääntää traumaattiset kokemuksensa kertomukiksi. Näin ollen piirtäminen on ulkoistamisen muoto, näkyvä projektio itsestä, ajatuksista ja tunteista. Lapsen tuottamat maalaukset ja piirrookset ovat ikään kuin hänen itsensä luoma elämäkerta. (Malchiodi 2010, 170–173.)

5 KUVATAIDE

5.1 Kuvallinen luomisprosessi

Tavallisesti luovuus määritellään siten, että ennestään tuttuja asioita liitetään yhteen uudella tavalla. Luovuus ja huumori liittyvät parhaimmillaan saumattomasti yhteen. Vapautunut ja myönteinen ilmapiiri antaa sijaa uskallukselle ja kekseliäisyydelle. Luova ihminen tuottaa paljon ajatuksia, joita voidaan kehitellä ja joista parhaat jäävät elämään. Tässä mielessä huumori on luovuuden kasvualusta. (Girard, Ihanus, Laine, Ropponen 2008, 68)

Kuten Girard ym. (2008, 68) toteavat, puhuvat kuvataideterapeutit mielellään kuvien ”työstämisestä” tai ”kuvallisesta prosessoinnista”. Näillä ilmaisuilla halutaan korostaa kuvan tekemisessä tapahtuvaa etenevää muuntumista ja mielen aktiivista panosta. Kuviin panostettu työ näkyy paitsi kuvassa ja sen synnyttämisen eri vaiheissa, myös tekijän kokemuksen muuttumisessa työn aikana. Työmaana on ulkoinen materiaali ja maailma ja sen rinnalla sisäinen mielenmaailma. Tämä ulkoisen materiaalin ja maailman sekä sisäisen mielenmaailman välille syntyy vuorovaikutussuhde, joka on kuvallisen luomisprosessin ydin.

Kuvataideterapiassa niin psyykkiset voimavarat kuin niiden ongelmatkin näyttävät kuvallisella näyttämöllä. Taiteellinen luova prosessi antaa mahdollisuuden tutkia ja korjata siinä esiin tulevia esteitä ja vaikeuksia. On tärkeää, että ohjaaja ymmärtää tätä prosessia, jotta hän voi tunnistaa sen ongelmat ja olla lapselle avuksi. Ohjaajan on myös tiedostettava oman läsnäolonsa vaikutus terapian uutta synnyttävään tapahtumaan. (Girard ym. 2008, 69.)

Kuvantekijä tavoittaa usein muutoksen itsessään, kun työ on tehty ja tuntuu hänestä valmiilta. Varmaa tietoa ei ole kuitenkaan saatu, mitä mielessä tapahtuu havaitsemisen ja käden toiminnan yhteistyössä, miten mieli hallitsee tapahtumaa tai miten psyyke työskentelee luomisprosessin yhteydessä. (Girard ym. 2008, 68.)

Girard ym. teoksessa (2008) esille tuotu taidepedagogi Anton Ehrenzweig katsoo asiaa tietoisesta ja tiedostamattomasta näkökulmasta. Ehrenzweig näkee näiden kahden mielen alueen ja asenteen yhteistyön olevan perustana taiteen kuvien synnyssä. Ensisijainen osuus on Ehrenzweigin mukaan tiedostamattomalla. Tiedostamaton ei ole vain materiaalivarasto, johon tietoinen mieli on säilönyt niitä kokemuksia, joihin se ei halua olla yhteydessä. Luovassa työssä tiedostamaton on resurssi. Se aktivoituu työskentelyn tehokkaaksi ja ensiarvoiseksi osapuoleksi vaikuttaen mielen eheytymiseen. (Girard ym. 2008, 75.)

Luovuuteen liittyy monia virheellisiä uskomuksia. Usein ajatellaan, että luovuus on vain joidenkin poikkeuksellisten henkilöiden ominaisuus. Tosiasiallisesti luovuus on sosiaalisen vuorovaikutuksen tuote. Se on aina tiettyyn tilanteeseen ja aikaan sidottuna. Suuret keksinnötkään eivät synny tyhjästä, vaan niitä edellyttää joukko tutkimuksia ja kokeita sekä vuorovaikutusta toisten ihmisten kanssa.

Onkin ilmeistä, että luovuus ei ole ihmisessä piilossa, vaan se syntyy vuorotoiminnassa, dialogissa. Tältä pohjalta voidaan ymmärtää, että jokainen ihminen on luova, tai hänellä on mahdollisuus olla luova, mikäli hän suostuu vuoropuheluun. Erityisen keskeisenä luovuudessa pidetään vuoropuhelua ja kysymysten tekemistä. Vuoropuhelu, ajatusten jalostaminen ja kyseenalaistaminen ovat luovuutta. (Matikainen & Puro, 2000, 26–27.)

5.2 Parantava kasvatustaide

Rudolf Steiner (1861–1925) loi 1900-luvulla kasvatustaiteen, joka voi vaikuttaa parantavasti (Damm, 2010, 9). Parantavan kasvatustaiteen saavuttamiseksi on omaksuttava ihmisoppi, joka ottaa huomioon eri ikäkausiin liittyvät kehitysvaiheet. Lastenkotilasten kehitysvaiheet eivät monesti vastaa lapsen ikää, sillä heidän kokemansa ikävät asiat traumaaneen ovat saaneet aikaan taantumaa heidän kehityksessään. Psykkisistä ongelmista potevan lapsen kohdalla tarvitaan paljon ikävaihetta tukevaa ohjausta. Tämä ohjaus sisältää oikean ohjauksen oikeaan aikaan, hänet suorastaan nostetaan oman kehitysvaiheensa tasolle, jolle hän ongelmistaan huolimatta kuuluu ikänsä puolesta. Tähän maalaustaide on omiaan. (Damm, 2010, 14.)

Kun lapsi sulkeutuu sielullisesti liikaa itseensä, kun hän ei kykene avautumaan iloisesti maailmalle sisäisistä estoistaan johtuen, mutta haluaa kuitenkin ilmentää itseään, silloin voi harjoittelu vesivärien parissa tuoda tilanteeseen ratkaisun. Rudolf Steiner kutsui sielullisia hoitoa tarvitseviksi lapsiksi niitä lapsia, jotka ovat maailmassa ratkaisemattomien kohtalonkysymyksien kera. Monen muun seikan ohella voi maalaaminen olla näille lapsille avuksi. (Damm, 2010, 14)

Rudolf Steiner on kirjoituksessaan ”Steinerkoulun perusteet” tuonut esille: ”Jos lapsi saa vastaanottaa mielikuva- ja kokemusmaailmansa juuri sen, mikä tietyssä elämänvaiheessa vastaa juuri hänen kehitysmahdollisuuksiensa suuntaa, vahvistetaan kehittyvää ihmistä, mikä voi merkitä hänelle elinikäistä voimanhäviötä. Työskentely kehityksen virtaa vastaa puolestaan heikentää ihmistä. Erityisten vaatimusten tiedostaminen luo pohjaa asianmukaiselle ohjaukselle”. (Damm, 2010, 31–32.)

Mielikuvat ja myös unikuivat syntyvät ilman, että voimme vaikuttaa niihin. Voi myös unelmoida tietoisesti, jos siihen on itsellään tarve tai halu. Leikkiminen on todellisuuden ja mielikuviutumisen tuotos aivan niin kuin maalatut kuvatkin ovat. Leikkiminen on kuitenkin vain leikkijää tai leikkijöitä varten, kun taide on vuorovaikutteista ja tehty ihmisten välistä kommunikaatiota varten. Taide tavoittelee katsojaa ja vastaanottajaa. Kun tehdään taidetta, liittyy siihen ponnistelua, turhautumista ja ahdistusta. Girard ym.:n teoksessa psykoanalytikko Hanna Segal (1991) siteerataan:” Olkoon luomisen ilo mikä tahansa, mukana on aina tärkeä kivun elementti. Taiteellinen luomistyö ei ole leikkiä.” Kokonaan poissuljettu ahdistus ja

depressio tuottavat Segalin mukaan ainoastaan sievää pinnallista kuvastoa. (Girard ym. 2008, 70.)

Lapsen maalaamat kuvat saavat ohjaajan avulla sanat. Lapsi voi tunnistaa itsensä tuottamien kuviensa kautta. Lapsilla ja nuorilla, joilla on hankaluuksia tunteidensa hallitsemisen kanssa ja jotka näin ollen reagoivat liian vahvasti sosiaalisissa tilanteissa, voivat hyötyä kuvataideterapiasta. Ohjaaja toimii lapsen tuottamien kuvien pohjalta sanottajana ja tulkitsijana. Ohjaaja osaa huomioida lapsen omana henkilönä, ja hän auttaa lasta hyväksymään itsensä sellaisena kuin hän on. Kuvien avulla keskustellen ohjaaja voi yhdessä lapsen kanssa löytää hänen vahvuuksia, joita tukea. Kyse on lapsen kannalta kokonaisvaltaisesta itsensä hyväksymisestä.

Lapsen negatiivinen näkemys itsestään voidaan kommunikoida kuvaterapian avulla kääntää itsetutkiskeluun, jonka avulla lapsi oppii erottamaan äkilliset tunteenpurkaukset omasta henkilökohtaisesta persoonastaan. Lapset voivat maalaamisen ja värien keinoin harjoitella tunteidensa säätelyä; antaa värien ja muotojen kertoa miltä itsestä tuntuu.

Kuvaterapia voi avata ovet lapsen sisäiseen maailmaan ja tutustuttaa hänet itseensä. Lapsen tuottamat kuvat kertovat tai symbolisoivat hänen kokemistaan tapahtumista. Lapsen kuvankerronta voi olla hyvinkin metaforinen; räiskyvät värit kohtaavat ja koetut ikävät tapahtumat saa ohjaajan avulla sanat. Lapsi voi näin tunnistaa itsensä. Lapset ja nuoret, joilla on hankaluuksia tunteidensa hallitsemisen kanssa ja jotka näin ollen reagoivat liian vahvasti sosiaalisissa tilanteissa, voivat hyötyä kuvataideterapiasta. Ohjaaja toimii lapsen tuottamien kuvien pohjalta sanottajana ja tulkitsijana. Ohjaaja osaa huomioida lapsen omana henkilönä ja hän auttaa lasta hyväksymään itsensä sellaisena kuin hän on. Kuvien avulla keskustellen ohjaaja voi yhdessä lapsen kanssa löytää hänen vahvuuksia, joita tukea. Kyse on lapsen kannalta kokonaisvaltaisesta itsensä hyväksymisestä. (Seeskari, 2004, 62–63.)

Lapsi voi yhdessä ohjaajan kanssa löytää vastauksia ja tehdä oivalluksia maalattujen muotojen, värien tai hahmojen kautta. Nämä vahvistavat lapsen tunteiden hallintaa. Ohjaaja vastaanottaa lapsen kertomukset ja tarinat ja auttaa häntä kommunikoinnin etenemisessä. Maalattujen muotojen, värien tai hahmojen kautta yhdessä ohjaajan

kanssa lapsi voi löytää vastauksia ja tehdä oivalluksia, jotka vahvistavat hänen tunteiden hallintaa. Ohjaaja vastaanottaa lapsen kertomukset ja tarinat ja auttaa häntä kommunikoinnin etenemisessä.

Mielestäni luova toiminta antaa mahdollisuuden harjoitella päättelyä, tunteiden ilmaisua ja ristiriitoja. Kun lapsi saa kokeilla kuvan tekemisessä eri materiaaleja, kuten esimerkiksi savea, paperimassaa ja vesivärejä, ja olla yhtäaikaaisesti dialogissa ohjaajansa kanssa, voi hän kehittää voimavarojaan ja henkistä tasapainoaan. Lapselle täytyy antaa tarpeeksi aikaa ja rauha mieltää oppimansa uudet oivallukset ja ajatukset, mitä hän kuvien kautta on saanut tietää itsestään. Kun hän oppii hallitsemaan tunteensa ja ymmärtää, mistä tunne on peräisin, voi hän paremmin hallita äkkipikaisuutta sosiaalisissa tilanteissa. Kommunikoivassa taideterapiassa on tärkeintä luoda hyvä työskentelyilmapiiri ja luottamus lapseen, jotta yhteistyö voi onnistua.

6 SUUNNITTELUPROSESSI

Projektin suunnitelmaa laatiessani oli minulla kaksi tilaajaltani tullutta huomioitavaa seikkaa. Minun oli huomioitava projektin määräraha ja ajankohta, jolloin käytännön osion oli tapahduttava. Rahallisesti ei projekti saanut olla kallis ja ajallisesti projektin oli tapahduttava normaalin työajan jälkeen tai vapaapäivinäni. Jotta tilaajataholta esitetyt vaatimukset tulisi täytettyä, suostuin jakamaan kustannukset työnantajani kanssa, jotka muodostuivat maalaustarvikkeista ja erityispapereista.

Minun oli suunnittelussa myös huomioitava lasten mieliala ja yhteistyöhalukkuus jokaisena aiottuna työskentelykertana, sillä oli tärkeää, että lapsi oli itse motivoitunut ja halukas tulemaan tapahtumaan. Tärkeää oli myös pitää työskentelyajasta kiinni kelloa tarkasti seuraten, ettei maalaushetkestä tulisi liian pitkä ja näin muodostuisi lapselle liian raskaaksi. Dokumentoin jokaisen taidetapahtuman jälkeen. Kirjasin, kuinka lapsi oli toiminut, hänen mielialansa ja keskittymiskykynsä sekä hänen halukkuutensa osallistua juuri sinä päivänä. Kirjasin myös, kuina kauan olimme työskennelleet ja minkälaisella intensiteetillä.

6.1 Tilaajana Pelastakaa Lapset ry

Organisaatio Pelastakaa Lapset ry, joka on ollut opinnäytetyöni tilaaja, on lastensuojelun asiantuntija, kehittäjä ja toteuttaja. Lastensuojelupalveluissa edistetään erityisesti lapsen oikeutta osallisuuteen, kuulemiseen ja suojeluun. Pätevät ja ammattitaitoiset lastensuojelun työntekijät turvaavat laadukkaat, lapsikeskeiset palvelut keskustoimistossa, viidessä aluetoimistossa ja kuudessa keskustoiminnon alaisuudessa toimivassa lastenkodissa. Lastenkodit ovat 7-paikkaisia kodinomaisia lastenkoteja, joiden tehtävänä on toteuttaa lastensuojelulain mukaista sijaishuoltoa yhteistyössä lasten kotikuntien, lasten vanhempien ja eri yhteistyökumppaneiden kanssa. Toimiluvat pohjautuvat lakiin yksityisistä sosiaalipalveluista. Lastenkodit ovat tarkoitettuja kouluikäisille, vaativahoitoisille lapsille, jotka hyötyvät turvallisesta yhteisöstä sekä ammatillisesti toimivista aikuisista. Lastenkotien lasten itsenäistymisen tukena ovat suunnitelmallinen itsenäistymisen tukeminen. Järjestöllä on omat tukiasunnot, joissa nuori voi turvallisesti harjoitella itsenäistä elämää. Erityisesti ehkäisevä lastensuojelutyö ja perhehoito ovat kehittyneet ja vahvistuneet. Järjestön vaikuttamistoiminta on vahvistanut lapsen asemaa ja osallisuutta lastensuojelussa. Lastensuojelun asiakkaana olevien lasten oikeudet tarvitsemiinsa palveluihin ovat tasavertaiset eri puolella Suomea. Lasten osallisuutta lastenkodin arjessa ja omissa asioissaan on vahvistettu. (Pelastakaa Lapset perehdytyskäsikirja).

Toimin Pelastakaa Lapset ry:n lastenkodissa ohjaajana ja omahoitajana yhdelle lastenkodin lapselle. Nämä taideterapeutin menetelmin kommunikaatiota ja ilmaisua tukevat taidetyöt suoritettiin työpaikkani askartelutilassa, jolloin osallistuvien lasten oli helppo siirtyä muista päivän puuhista työpajalle sen kätevän sijainnin johdosta.

Olin saanut lasten vanhemmilta kirjallisen luvan lasten osallistumiseen tähän opinnäytetyöprojektiin. Lasten vanhemmat myönsivät mielellään minulle luvan työskennellä heidän lastensa kanssa, sillä vanhemmista oli mukavaa, että heidän lapsensa saivat kuvataidetoimen parissa hieman vaihtelua arkeen.

Olin muotoillut lupa-anomuksen sellaiseksi, että vanhemmat saisivat selkeän käsityksen siitä, mitä aikomukseni oli havainnoida ja tutkia. Kerroin, että aiheet perustuvat lapsen omaan kokemukseen perheeseen, ystäviin ja hänen tunteisiinsa heitä

kohtaan. Tehtävääihteita olisi kahdeksan, joihin kuuluu keskustelu. Selvensin myös, että esimieheni ja organisaation mielestä, tutkimusaihe oli hyväksi katsottu ja näin ollen moitteeton. (Liite 1.)

6.2 Taidetöihin osallistuvien lasten taustat

Valitsin kyseisestä lastenkodista kolme lasta, joilla on samankaltaisuuksia taustoissaan ja käytöksissään, mutta silti erilaisia henkilökohtaisia vaikeuksia sosiaalisissa tilanteissa, tunteidensa ilmentämisessä, niiden tuntemisessa ja sanoittamisessa. Määrällisesti en voinut ottaa enemmälti lapsia tutkimukseeni, sillä se olisi ollut lastenkodin arjessa liian suuri ponnistelu. Tämän lisäksi muut lapset eivät olisi kyenneet osallistumaan johtuen heidän psyykkisestä tilastaan.

Kun tehdään työtä lasten ja nuorten kanssa tulevat eettiset kysymykset esille, varsinkin kun kyseessä on tutkimustyö tai opinnäytetyö, kuten tämä. Tätä opinnäytetyötä ajatellessani eettisyys liittyy lähinnä lasten visuaalisten aineistojen julkaisemiseen. Näin ollen olin päättänyt, että liitteeksi lisään vain sellaiset maalaukset ja kuvat, joissa on suuri tunnelataus ja jotka selkeästi tuovat esille lapsen mielentilan. Kaikkia lasten tekemiä töitä en liitä, etteivät kuvissa käytetty ilmaisuntyyli paljastaisi liikaa lapsen henkilöllisyydestä.

Tiimityöskentelyn rikkaus on, että moniammatillisessa työyhteisössä tulevat jokaisen henkilön erityisosaaminen esille. Työyhteisössä, jossa toimin, on asiantuntemusta mielenterveyden, sosiaalipedagogisen ja johtavuuden sektoreilta. Kun tiimiimme vielä lisätään psykiatrin konsultaatiokäynnit ja lääninsairaalan lasten mielenterveyden osaston henkilöstön yhteistyö, on näkemyksemme lastenkotilasten hyvinvoinnista erittäin laaja.

Lasten kehitystä ja hyvinvointia seurataan sekä kirjallisten että suullisten raporttien myötä, jolloin jokainen lapsen kanssa toimiva henkilö voi kertoa näkemyksensä lapsen tilasta. Työtiimin yhteistyö on tiivistä ja suoralinjaista työtä, jonka pohjautuu lastensuojelulakien luomiin ehtoihin ja valtakunnalliseen emoyhdistyksen ajatuksiin ja arvoihin.

Tässä opinnäytetyössäni esitetty kuvaus lapsista perustuu näin ollen työyhteisössäni asiantuntijatiimin yhteisiin havaintoihin ja arvioihin, jotka olen vapaamuotoisesti kuvannut oman näkemykseni kautta. Tähän opinnäytetyöhön osallistuneet lapset ovat valikoituneet yhdessä asiantuntijatiimin kanssa käytyjen keskusteluiden tuloksena.

7 TOTEUTUS

Kun olin päättänyt, että halusin tehdä toiminnallisen opinnäytetyön ja saanut sille hyväksynnän organisaatiolta, jossa työskentelen, ryhdyin miettimään, mitä keinoja ja menetelmiä käyttäisin tehtävässäni, jotta lastenkodin lapset saisivat parhaan mahdollisen hyödyn kuvataidehetkistään. Tarkoitukseni on ollut edistää taiteen moninaisin muodoin ja taideterapeuttisella työotteella lasten kommunikaatiokykyä heidän haavoittuneista tunteistaan. Tämän lisäksi pyrkimyksenäni on ollut syventää välillämme olevaa hoitosuhdetta. Tämän pohjalta minun oli varsin helppo päättää, mitkä menetelmät valitsisin, sillä tunnen lapset ja heidän taustansa hyvin heidän ollessaan kaikki mukana minun työarjessani.

Olin valinnut maalaustekniikoista akvarelli- ja sekatekniikat, sillä niihin oli helppo lapsen valita sopivat välineet värien ilmaisuun: akvarelli-, puu-, vahaliitu ja tussivärit sekä hiilipuikot ja lyijykynät. Lapsille mieluisimmat olivat akvarellivärit ja tussikynät.

Kun lapset olivat kotiutuneet hyvin lastenkodin arkeen, katsoin ajan olevan sopiva voidakseni ryhtyä tukemaan lapsia taideterapian oppien avulla. Suoritin lopputyöni toiminnallisen- ja dokumentointiosuuden 4,5 kuukauden ajan. Tähän aikajaksoon sisällytin jokaiselle lapselle yksilöllisesti kahdeksan työskentelytapahtumaa: kaksi tuntia viikoittain tai enemmän, mikäli aika oli sopiva ja lapsi halukas osallistumaan. Työskentelytapahtumien välillä suoritin dokumentoinnin ja reflektoinnin, jotta pystyin tekemään loppuarvion ja yhteenvedon kuluneesta menetelmäajaksosta.

7.1 Suunnitelman mukaiset kommunikatiiviset taideterapiatyöt

Lapsille laatimani tehtävät perustuivat alueisiin, jotka herättivät lapsissa tunteita. Eletyn elämänsä aikana lapset olivat saaneet kokea epämiellyttäviä ja jopa traumatisoivia tapahtumia. Näin ollen halusin taideterapeuttisin menetelmien ottaa puheeksi kipeät tunteet ja käsitellä niitä yhdessä lapsen kanssa. Tehtävät liikkuivat

perheenjäsenten piirissä, joissa keskeisinä aiheina olivat keskinäiset ihmissuhteet ja vuorovaikutus perheenjäsenten kanssa. Tehtävissä oli myös osioita, joissa lapsi joutui pysähtymään itseensä miettien omia tunteitaan ja käyttäytymismalleja, jotka kohdistuivat perheenjäseniin.

Tehtävät kulkivat järjestyksessä 1) perheeni, 2) minä itse ja 3) ystävät. Oli hyvä aloittaa perheestä, jolloin lapsen henkilökohtainen oma itsensä oli vierestä tilannetta seuraava hahmo. Tehtävät laittoivat lapsen myös miettimään nykyisyyttä ja tulevaisuutta.

Lapsella oli mahdollisuus olla tekemättä kaikkia töitä. Mikäli hän koki tehtävän epämiellyttäväksi, pystyi hän siirtymään toiseen tehtävään. Tärkeintä oli lapsen oma halu osallistua ja tuntea tilanteen turvalliseksi.

Olin suunnitellut kaikki tehtävät niin, että jokainen kolmesta lapsesta pystyisi tekemään ne. Yksikään tehtävä ei ollut laadittu vain yhtä lasta ajatellen. Kuitenkin olin kovin utelias näkemään, kuinka lapsi A käsittelisi tehtäviä, joissa oli mahdollisuus tekstin tuottamiseen, hän kun oli verbaalisesti taitava ja hyvä äidinkielen käyttäjä. Lapsi C, joka ei ollut luku- ja kirjoitustaitoinen, saneli minulle haluamansa tekstit, jotka kirjoitin töiden taakse. Näin yhteistyönä hän pystyi ilmaisemaan ajatuksensa.

Valitsin kahdeksan työtehtävää, koska katsoin, että kahdeksassa työssä on riittävästi monipuolisuutta. Tekniikoiden valinnanvaran myötä lapsi kykeni valitsemaan itselleen parhaan tavan ilmaisuun ja tehtävän käsittelyyn. Määrällisesti kahdeksan työtä oli hyvä ratkaisu, sillä lapsella oli mahdollisuus jättää pois tehtäviä kuitenkin jättämättä omaan lopputulokseen suuria aukkoja.

Suunnitteluvaiheessa en ollut varma, kuinka mielipahatyön polttaminen käytännössä toteutuisi kiinteistön paloturvallisuustoimenpiteiden ja sääntöjen puitteissa. Vaikka paperiarkin polttaminen tulenkestävässä ruukussa on valvonnan alla mahdollista, kuitenkin on noudatettava laadittuja sääntöjä ja käytäntöjä. Tästä huolimatta päätin kuitenkin antaa lapsille mahdollisuuden toteuttaa tehtävää loppuun asti, mikäli he sitä haluaisivat.

Lapsille annetut työtehtävät olivat seuraavat.

1) ”Perhe-elämää”

”Kuva kuvassa -tekniikka”

Paperille on liimattu valmiiksi muutama henkilön kuva, jotka ovat aikakauslehdistä leikatut. Jatka leikkuukuvioita ja piirrä, mitä henkilöt puuhastelevat koti-illassa. Voit käyttää eri väritystapoja, sekatekniikkaa. Kirjoita työn taakse, mitä perheessä tapahtuu.

Ohjaaja keskustelee lapsen kanssa mieluisasta kodista, sen tunnelmasta ja perhe-elämästä.

2) ”Minä”

Ilmaise värein luonteesi, olemuksesi ja temperamenttisi. Käytä märkää märälle tekniikkaa. Lisäksi ilmaise värein minkälainen on isäsi, äitisi, äitipuolesi ja sisaruksesi, jokainen omalle paperille. Töiden kuivuttua kirjoita työn taakse yksi lause, joka kuvailee henkilöä.

Ohjaaja keskustelee lapsen kanssa aiheesta.

3) ”Jos olisin puu”

Jos olisit puu, minkälainen olisit? Olisitko kookas ja vankka vai pieni harva oksainen? Olisitko lehti- tai havupuu vai olisitko kahden puun sekoitus? Minkälaiset juuret puulla on vai onko lainkaan? Kasvaako puu metsässä, vai missä se kasvaa? Maalaa puu, joka kuvailee itseäsi. Voit käyttää sekatekniikkaa tai vaan yhtä tekniikkaa. Työn taakse kirjoita mielteitäsi aiheesta.

Ohjaaja keskustelee lapsen kanssa aiheesta, joka kuvaa lasta itseään ja hänen suhdetta toisiin.

4) ”Ruukku” ja ”Mielipaha”

”Ruukku”

A) Muovaile savesta valinnainen muoto. Koverra pois sisus, jotta muodostuu kuoppa. Huolittele reunat ja siisti sisus sileäksi. Työ jätetään muovin alle kuivumaan.

”Mielipaha”

B) Ajattele jotakin elämässäsi tapahtunutta, todella ikävää tapahtumaa ja ilmaise se tunne värein ja muodoin. Kirjoita työn taakse yksi lause kuvaamaan asiaa. Kun ruukku on kuivunut ja poltettu (viikon tai parin päästä), revitään maalaustyö pieniksi paloiksi ja poltetaan palat ruukussa. Mikäli lapsi haluaa keskustella asiasta ja kertoa ikävästä tapahtumasta, niin keskustelemme. Hän voi myös olla vai. Tehtävä perustuu vapaaehtoiseen valintaan jakaa asia ohjaajan kanssa. Asiaan voidaan palata haluttaessa toisen työn puitteissa.

Paperin tuhka säästetään ruukussa toista työtä varten.

5) ”Ystävä”

Sano käsipäivää valitsemallesi henkilölle, jotta kämmenesi jäisi ”käsi-kädessä”-otteeseen. Kääri ja muotoile henkilön kämmen ranteeseen asti nauhakipsiin. Kun kipsi on kuivunut, leikataan viilto kämmenen kohdalle, jotta käsi saadaan kipsimuotista pois. Viilto huolitellaan kiinteäksi kipsisuikaleilla. Työn kuivuttua lapsi maalaa kipsisen käden sellaisin värein, jotka kuvaavat häntä itseään.

Esimerkiksi: Vilkas henkilö, joka pitää metsälenkkeilyä: punaista, oranssia, räiskyvää lilaa ja metsän värejä. Lapsen valitsema henkilö tekee samoin.

Töiden valmistuttua kirjoita paperille ne ominaisuudet, joita arvostat ystävässäsi. Aseta valmiit kädet käsikkäin pöydälle.

Ohjaaja keskustelee lapsen kanssaan ystävydestä, toveruudesta, luottamuksesta ja empatiasta. Miten toinen ihminen huomioidaan?

6) ”Unelmia”

Musiikin soidessa maalaa joko esittävä tai abstrakti maalaus unelmastasi ja unelmistasi. Käytä mieluisia värejä. Kun työ on valmis, kirjoita työn taakse yksi lause ilmaisemaan unelmaasi. Poimi lauseesta ihanin sana ja tee siitä runo.

Myöhemmin työ revitään pieniksi paloiksi, laitetaan rasiaan, jossa pahan kokemuksen tuhka, lisätään multaa ja kasvin siemen. Siemen jätetään kasvamaan. Työ symbolisoi uudistumista, kasvamista, tulevaisuuteen luottamista, anteeksi antoa ja että hyvä voittaa pahan.

Runo pujotetaan lankaan, joka sidotaan ruukun ympäri.

Mikäli lapsi on halukas, ohjaaja palaa keskusteluun lapsen revitystä työstä, jossa hän ilmaisi mielipahansa.

7) ”Hämärän hetki”

Tee runosta inspiroitunut hiilipiirros, joka sinusta sopii itseesi ja myös runon tunnelmaan.

Ohjaaja keskustelee lapsen kanssa hämäristä ajatuksista, hiljaisuudessa olemisesta, rauhoittumisesta ja itsensä kuuntelemisesta.

*On hetki hämärän,
vasta myöhemmällä valot sytytän.
Annan kaiken olla,
mitään puuhaa en,
kädet syliin lasken, vaikenen.*

*On hetki hämärän,
hetki, jolloin ohjaksia höllennän.
Martan lailla hyöriessä
lepäämisen unohdan,
siksi hyssy hämärän on kuin juhlatilaisuus –
harmoninen, marraskuinen blues.*

*On hetki hämärän,
sen keskellä nään yhden valon lempeän.
Se on johtotähti, joka vie
vaikka läpi harmaan kiven,
jos se tarpeen lie.*

*On hetki hämärän,
juuri nyt se kohtaa pimeään.
Mustaan massaansa sytytän
himmeään: toden totta,
taisin saada hämärästä ystävän.*

Sisko Hentunen 09.11.2011

8) ”Reflektio”

Tee vapaavalintaisella tekniikalla maalaus, joka kuvaa tunteitasi ja mielipiteitäsi näistä kuvataidetuokioista.

Ohjaaja kuuntelee palautetta, kommentoi ja yhdistää asiaotsikoita lapselle.

7.2 Prosessin eteneminen

Ennen jokaista lapsen kanssa olevaa yhteishetkeä olin huolellisesti tehnyt esivalmistelut, jotta kaikki tarvittavat maalaustarvikkeet ja paperit olisivat heti lapsen käytössä. Lapsen ei näin ollen tarvinnut odottaa, että aloittaisimme, vaan hän ryhtyi töihin heti, kun olin alustanut tehtävän ja katsonut, että hän oli ymmärtänyt sen. Esillä olivat vain ne värit ja paperit, joita tarvittiin juuri sitä työtä varten, jota lapsi ryhtyi tekemään. Liian monet tarvikkeet ja materiaalit saavat lapsen vaikean valitsemisen eteen, joka vuorostaan häiritsee keskittymistä itse tehtävään. Työhuone, jonka olin saanut käyttööni, sijaitsi rakennuksen kellarikerroksessa, jonne toisten lasten äänet ja temmellys eivät kuuluneet. Näin oli työ- ja keskittymisrauha suurin mahdollinen.

Lapsi A:

Lapsen tullessa ensimmäiselle toimintakerralle oli hän hyvin varautunut ja hieman epäluuloinen, mitä tulee tapahtuvan. Hän oli itse valmiiksi ajatellut tehtävien otsikot,

jotka kaikki liittyivät hevosiin. Hevoset olivat hänen lempiaiheensa ratsastusharrastuksen myötä.

Sain kovasti kannustaa häntä muihin otsikoihin, joita hän ryhtyi tekemään, vain siksi, että hän oli luvannut osallistua toimintaan. Maalatessaan ja värejä sekoittaessaan hän unohti kuitenkin hevosajatuksensa ja paneutui kiinnostuksella tehtäviin.

Tunneilmmaisussa perheenjäseniä kohtaan oli hänen maalaamisensa hyvin intensiivistä ja tunnekohuista. Henkilöt, joista hän ei pitänyt, saivat pensselin avulla iskuja, jolloin värit sekoittuivat nopeasti paperille. Henkilöä, jota hän inhosi, hän ei halunnut maalata ollenkaan. Hän risti kätensä rintaa vasten, käänsi selkensä työpöytää kohden ja kieltäytyi vahvasti antamasta tälle henkilölle minkäänlaista väriä.

Suuren kannustuksen avulla sain hänen mielensä muuttumaan. Hän otti pensselistä nyrkkiotteella kiinni, kiersi sitä punaisessa värissä voimakkaasti ja vetäisi voimalla paperille sen reunasta reunaan ruksin ja heitti sitten pensselin lattialle sanoen ” Se on siinä!”. Sillä kertaa hän ei enää maalannut enempää vaan lähti ovet paukkuen pois.

Muina kertoina, kun otsikot eivät olleet niin tunneherkkiä, suhtautui hän huomattavasti lempeämmin ja iloisemmin tehtäviin. Erityisesti savitöistä hän piti paljon. Hänestä oli mukavaa saada antaa ”savelle turpaan”, muokata siitä hullunkurisia muotoja, joille hän antoi tuttavapiiristä nimiä. Lopputulos ruukku, jossa hevosen pää koristi kantta ja hevosten nimet koristivat ruukun sivuja, oli varsin kaunis ja hyvin tehty työ. Savesta innostuneena hän pyysi saada tehdä ylimääräisen työn: hevosen pään. Myös siitä tuli erittäin kaunis.

Verbaalisena lapsena hän paneutui tekstin tuottamiseen. Jokaisen työn taakse hän kirjoitti enemmän kun vain lauseen. Hän ilmaisi paljon runon muodossa, joista tuli hyvin tunteita kuvaavia, pitkiä kirjoituksia. Yksi hänen parhaista piirroksista ja myös liikuttavin työ oli ”Hämärän hetki”, jolloin hän kuvasi tunteitaan, kun sai tietää erään sukulaisensa kuolemasta.

Tehtävää, jossa unelmapiirros olisi pitänyt repiä ja revityt palat laittaa ruukkuun ikävien muistojen sekaan, ei lapsi A halunnut repiä, sillä hänen unelmatyönsä oli

hyvin kauniisti maalattu hevosen muotokuva, jonka hän halusi säästää. Ruukkuun ei myöskään istutettu mitään, sillä hän halusi antaa ruukun lahjaksi äidilleen.

Yhteistyömme taidetöiden parissa oli sujuvaa ja vuorovaikutus keskusteluissa oli luonnollista ja arkista. Se, että suoritimme yhteistä tehtävää, ei vaikuttanut ilmapiiriin eikä myös lapsen asenteeseen aiheotsikoiden erikoispiirteisiin. Palautemaalaukseen lapsi A valitsi vaaleasävyisiä ja iloisia värejä, joiden sekaan hän oli kirjoittanut hevosten nimiä ja loppuarvosanan ”ihan jees”.

Lapsi B:

Vuoroaan odottanut lapsi B oli todella innoissaan alkavasta yhteisestä ajastamme. Hänellä oli tapana purkaa yksinäisyyttä ja kiukkua piirustuksiin, joten työskentelytapa oli hänelle tuttu.

Lapsi B tarttui heti tehtäviin, kun oli ymmärtänyt, kuinka toimia. Hän piirsi ja liimasi perhetehtävää määrätietoisesti ja selitti työn edetessä tarkasti, mitä kukin perheenjäsen teki ja sanoi. Työssä ilmentyi todellisuus ja lapsen mielikuvitusmaailma päällekkäisesti, jotka ilmiöinä keskustelivat keskenään lapsen antaessa niille merkityksen.

Maalaustyöt syntyivät vauhdilla. Hän kuvasi harkitusti perheenjäsenten ominaisuuksia valituin värein. Hän, kuten lapsi A, ei halunnut maalata perheenjäsentä, josta hän ei pitänyt. Kannustuksen avulla hän kuitenkin teki maalauksen, joka pensselin avulla kyseinen henkilö sai raippoja ja lyöntejä, vesiväriroiskeiden läikkyessä pitkin työtilaa. Roiskiessaan tummaa väriä paperille hän manasi ja haukkui henkilön maanrakoon. Kun työ oli valmis ja laitettu kuivausalustalle, hän jatkoi motkottamistaan jumittuen lauseisiin niitä toistaen. Pienen tauon jälkeen hän kykeni jatkamaan maalaustyötä ja mielenkiinto maalaustyötä kohtaan säilyi tehtävän loppuun asti.

Lapsi B tuli joka kerta reippaasti ja suurella mielenkiinnolla taidehetkeemme. Erityisen paljon hän piti kipsityöstä, jolloin lapsi A oli hänen parinaan ja muotoili hänen kätensä kipsiin. Kipsikäden värittäminen oman persoonan mukaiseksi sai hänet miettimään omaa olemustaan ja asemaansa. Hän mietti lastenkodissa asumistaan ja

siellä asuvia lapsia. Hän totesi: ” me kaikki ollaan kehareita [kehitysvammaisia], jotka eivät edes osaa mennä bussilla kouluun, vaan saavat taksikyydin.”

Myös ruukun tekeminen oli hänelle mieluinen. Hänen ikävää työtä ei poltettu tuhkaksi vaan se revittiin yhdessä unelmatyön kanssa. Siemenen istutus epäonnistui siinä suhteessa, että siemen oli laadukkaasti huono, eikä itänyt. Siihen lapsi B ei kuitenkaan lannistunut, vaan heitti mullat siemenineen pois ja aikoi käyttää ruukkua kynäpurkkina.

Keskustellessamme lopputuloksesta ja hänen ajatuksistaan kokonaisuudesta, hän totesi tehtävien olleen helppoja, mutta tylsiä. Hänen mielestään olisi pitänyt maalata muutakin kuin ”perhettä ja mummoja”. Olin ehdottanut palautetyön tehtäväksi siten, että lapsi antaisi värit niille tunteilleen, joita hän tunsi sydämessään, kun hän ajatteli yhteistä aikaamme ja tekemiään taidetöitä. Niin lapsi piirsi sanatarkasti anatomisen sydämen, jossa värit oli kirjava, mutta silti iloinen. Punaiset ja siniset verisuonet kiersivät sydäntä. Arvosana reflektiossa oli ”ihan kiva, mutta olisi ollut myös kiva piirtää panssarivaunuja”.

Lapsi C:

Työskentelin kaikki kahdeksan maalaus kertaa vain yhden lapsen kanssa kerrallaan, jolloin muut lapset odottivat vuoroaan pitkään tietäen, että heidän vuoronsa oli tulossa. Jonotuksen ansiosta, oli myös lapsi C innoissaan kun hänen vuoronsa tuli. Ylivilkkaana lapsena ja hänen hyvin rajallisen keskittymisensä vuoksi odotukseni lapsen sitoutuminen työskentelyyn olivat epäluuloiset. Sain perua epäluuloni kerrassaan, sillä lapsi C teki maalaustöitä suurella kiinnostuksella ja paneutumisella asiaan. Hän, kuten lapsi B, oli erittäin määrätietoinen väri valinnoissaan ja tekotavassaan. Lapsi jaksoi keskittyä hyvin, muttei yhtä pitkäkestoisesti kuin toiset. Erittäin hyvä asia oli, että lapsi itse kykeni määrittelemään, kuinka kauan hän jaksoi työskennellä. Lopetimme taidetyöt heti, kun hän ilmaisi, ettei enää jaksa. Hänen keskittymiskykynsä oli suurempi, mitä osasin odottaa: se oli noin 45 minuuttia.

Lapsi C suhtautui perheenjäsenten maalaamiseen lempeästi. Hän ei kuitenkaan halunnut maalata kaikkia sisaruksiaan, vaan tyytyi lempisiskoonsa; pikkusiskoon. Äitiään hän kuvasi kauniisti sekä värein että sanoin. Lapsi, joka muutoin arjessa

tuottaa varsin paljon verbaalista törkypuhetta ja kirosanoja, yllätti minut lauseella ”Minä rakastan äitiä”.

Tehtävässä ”Jos olisin puu” kuvasi lapsi C itseään osana luontoa, missä aurinko paistaa ja on hyvä olla. Hänen kontaktinsa luontoon ja varsinkin lintuihin tuli vahvasti esille. Luonnossa olemisen kautta hän koki onnellisuutta. Metsää hän kuvaili suurena seikkailuna, mutta hän kertoi, että pimeä metsä oli pelottava. Tästä saimme hyvän aasinsillan keskustella peloista ja niiden voittamisesta. Lapsi oli avoin keskustelussa, hän kertoi pelkäävänsä pimeää ja pimeässä asuvista möröistä. Siksi hän ei sammuta valoja nukkumaan mennessä.

Lapsi C maalasi työnsä paperiarkille A5, kun toiset lapset olivat käyttäneet suurempaa paperiarkkikokoa A3. Olin tehnyt valinnan siksi, ettei suuri paperi tuntuisi liian haasteelliselta työstää, jolloin keskittymistä häittäisi suorituspaine. Lapsen maalatessa totesin valintani olleen hyvä ratkaisu.

Lapsen maalaustöistä ja niiden ympärillä käydyistä yhteisistä keskusteluista, hahmottui iloinen ja positiivinen lapsi, joka tukeutui minuun luottavaisesti. Arjessa tämä lapsi käyttäytyy hyvin ilkein elein ja suhtautuu negatiivisesti kaikkeen. Taidetöiden kautta kykenin hahmottamaan, että hänen ajatuksensa ja toiveensa olivat kauniit ja toivo hyvään tulevaisuuteen oli olemassa. Huomasin myös, kuinka kahdenkeskeisessä ja rauhallisessa ympäristössä hän kykeni maalausten avulla tuottamaan rikkaita mietteitä ja olla asiallinen. Hänen ADHD -oireita ei taidetöitä tehtäessä ilmennyt.

Lapsi C ei jaksanut tehdä kaikkia kahdeksaa työtä eikä myöskään ilmaista maalaten mielipidettään taideterapian yhteisistä hetkistä. Keskustelun kautta sain häneltä palautteen, että ”oli ollut kiva piirtää ja tuun joskus toistekki”.

Lapset halusivat, että näyttäisin työt toisille työryhmässäni oleville henkilöille. Tiimipalaverissamme näytin kollegoilleni lasten maalaukset ilmaisuineen. He olivat hämmästyneitä töiden hyvästä laadusta, lasten rikkaista verbaalisista ilmaisuista ja siitä, kuinka paljon arvokasta tietoa taideterapeuttisin menetelmin voi lapsesta saada.

7.3 Toteutuksen yhteenveto

Prosessi eteni vaiheittain alkulämmittelystä vakaviin keskusteluihin. Jokainen lapsi antoi henkilökohtaisten edellytystensä mukaisesti rikkaita keskustelunaiheita, joihin pysähdyimme yhdessä lapsen ehdoin. Joihinkin asioihin lapsi ei halunnut syventyä, vaan käsitteli asiaa pintapuolisesti tai ei ollenkaan, kun taas joissakin asioissa lapsi syventyi asioihin paremmin. Taidetöiden avulla lapsi pystyi tutkimaan omaa sisintänsä. Lapsi kykeni erittelemään, purkamaan ja liittämään yhteen niitä kokemuksia, joita hän oli saanut ympäristöstään. Lapsi ei aina ollut halukas yhteistyöhön, jolloin lopetimme heti ja jatkoimme toisena päivänä, jolloin hetki oli lapselle sopivampi. Tärkeää oli ylläpitää hyvä ilmapiiri ja yhteishenki, jotta edistyminen olisi mahdollista. Näin ollen lapsi sai myös itse määritellä, koska oli sopiva aika lopettaa työskentely.

Työskentelykertojen myötä lapset avautuivat kertomaan ajatuksistaan samalla, kun paperille muodostui muotoja ja väriyhdistelmiä kerronnan yhteydessä. Prosessin edetessä huomasin, kuinka rauhallinen ympäristö ja yhdessä vietetty aika ja siihen liittyvä kiireettömyys auttoivat lasta keskittymään ja antoivat alustan hyvälle vuorovaikutukselle ja yhteisen kokemuksen jakamiseen. Eri taidemuotojen käytössä on myös ohjaajan kuitenkin syytä olla itsekriittinen ja käyttää vain niitä taidemuotoja, joiden parissa tuntee olevansa pätevä. Omassa ohjaustyössäni käytin niitä kuvataiteen muotoja, jotka ovat minulle entuudestaan tuttuja ja joihin lisäsin kirjallista ja suullista kerrontaa.

Kuvataideprosessi antoi mahdollisuuden antaa lapsen olla keskipisteenä, jotta hän sai tulla nähdyksi ja kuulluksi omana arvokkaana itsenään niillä vahvuuksilla, joita hänellä oli. Taide tarjosi lapsen kohtaamiseen uudenlaisen tavan, jossa yhdessä tekeminen oli avainsana. Taiteen avulla pääsin lapsen ajatusten ja sanojen taakse, jossa lapsi kykeni tuottamaan sen, mikä oli mielessä juuri sillä vallitsevassa hetkessä.

Valokuvasin maalaukset ja piirrokset, joista liitän tähän opinnäytetyöhöni muutaman (liite 2).

8 TAIDeprojektin arviointi

Kun kerromme menneisyydestämme, emme elä sitä uudestaan vaan rakennamme sen uuteen muotoon, mikä ei tarkoita, että keksisimme menneisyyden. Käytämme näin tarinaamme rakennuspalikkana, otamme siitä tiettyjä elementtejä eletystä ajasta. Muistijälki jää siitä, mille olemme herkistyneet.

Olen pystynyt tutkimuksessani havaitsemaan Silvenin (2010) tapaan, että ikäviä asioita kokeneet lapset voivat kiintyä voimakkaasti tiettyihin ihmisiin varsinkin, mikäli ikävistä tapahtumista ei ollut kovin pitkä aika. Näin toimi lapsi C, joka kiintyi prosessin aikana minuun.

Keltikangas-Järvisen (1985) mukaan, lapsen sosiaalisen käyttäytymisen häiriö johtuu yleensä lapsen tunne-elämästä ja lapsen aikaisemmista kokemista traumaista. Pystyin lapsi A:n toiminnan myötä vahvistamaan toteamuksen, että lapsesta tulee välinpitämätön, sulkeutunut ja jopa aggressiivinen, jos asioita ei puhuta auki ja ne pitkittyvät. Lapsi A kantaa mukanaan muistoja kaltoinkohtelustaan, mutta muokataksensa muistonsa oman elämänsä muotoon hänen on mentävä ajassa taaksepäin, jotta koetut tapahtumat saisivat merkityksensä. Tähän prosessiin on lapsi A saanut hyvän alun taideprojektini kautta, mutta hän tarvitsee kuitenkin vielä paljon tukea saavuttaaksensa pitkäaikaisia tuloksia eheytymiseensä.

Sain prosessin aikana tukea mm. Girard, Ihanus, Laine, Ropposen (2008) kuvaamasta taideterapian tarkoituksesta, kun havaitsin, että lapset saivat taiteen kautta itsestään ja elämästään selkeämmän kuvan, kun heille annettiin mahdollisuus löytää koetusta elämästään vaihtoehtoisia tapoja itsensä ja ympäristönsä tulkitsemiseen. Piirretystä kuvasta ja riimitetystä runosta tuli lapsille ilmaisu siitä, mistä heillä oli ollut vaikea puhua.

Työskennellessäni lasten kanssa sain huomata, kuinka heille ahdistava aihe tarvitsi paljon ponnistelua sen paperille esiin saamiseksi. Sain kannustaa ja rohkaista erityisen paljon, jotta lapsi tarttui pensseliin ja ryhtyi maalaamaan. Lapsen maalatessa ikävää asiaa kehonkieli välitti vihaa ja aggressiivisuutta.

Kun lapset työskentelivät keskittyneinä kuvataidetoiden parissa, huomasin, kuinka heidän ujoutensa ja arkuutensa ilmaisuun hävisi asteittain. Eri materiaalit ja taidetyötekniikat antoivat mahdollisuuden kokeelliseen ilmaisuun ja omaperäiseen luovuuteen. He tulivat tutuiksi ”oman tyyliinsä” työskentelyyn ja näin myös kykenivät rennompaan värien käyttöön ja laajempaan maalaustyyliin. Edistyessään lapset tunsivat vähemmän töiden suorittamisen pakkoa ja pystyivät siten eläytymään luovaan prosessiin ilman, että heidän oli ajateltava maalaustyön tulosta. Tunteiden ilmaisua on vaikea itse objektiivisesti arvioida. Lapsilla oli eri lähtökohdat tässä taidossa ikänsä ja kokemuksiensa puolesta, mutta jokainen oli alussa hyvin varovainen esittämään värein ja muodoin tunnetilojaan.

Taiteellisessa työskentelyssä kertomus ja tapahtuma voivat olla työväline, mutta kertomus on myös lapsen sosiaalista pääomaa, jonka hän hyvässä luottamussuhteessa voi jakaa ohjaajansa kanssa. Tutkimukseni tulokset ovat yhtenäiset Vehkalahden (2007) näkemyksen kanssa, että onnistunut kommunikointi ja vuorovaikutus lapsen kanssa tarvitsevat ehdottomasti molemminpuolista luottamusta. Lasten alkujännitys hellitti, kun olin tullut lasten kanssa paremmin tutuksi. Ilmaisun vapaa ilmapiiri antoi mahdollisuuden helppoon ja luottamukselliseen keskusteluun. Kun en vastaanottanut vain lapsen verbaalista vastausta vaan myös kuvakielen sisältöä, pystyin toteamaan, että jokaisella lapsella oli pyrkimys hahmottaa taidetoiden sisältämät tunnetilateemat rehellisesti ja tunnollisesti omien kykyjensä mukaisesti. Tässä on hyvä käytännön esimerkki HUUHTASEN (2011) esille tuomasta käsitteestä suuntaavasta vuorovaikutuksesta.

Vahalan (2003) esille tuoma seikka, että taideterapia menetelmänä sopii kaikille, saa tukea tutkimuksessani. Lapset osasivat puhua tunteistaan kuvien kautta. Tämän sain itse kokea tehdessäni lasten kanssa taidetoita. Kaikilla kolmella lapsella oli ongelmana tunnetilan- ja käyttäytymisen häiriöt. Tavallisesti arjessa heillä on vaikea keskittyä pitkäksi aikaa tekemisiinsä, mutta näiden kuvaamataiteen tunneilla olivat jokainen täynnä kiinnostusta ja myös rauhallisena töiden parissa. Rauhallisuus ja kehonkielestä luettava tyyneys sekä levollisuus kasvoivat taidetapahtumakertojen edetessä. Tämä ilmiö oli tietysti sidottuna näihin taidehetkiin ja ohjaajan niiden tuomaan tukeen. Arjen toisissa tilanteissa lapset käyttäytyivät entiseen malliin. Kuitenkin uskaltaisin väittää heidän oppineensa hieman paremmin hillitsemään itseään kuin ennen taideprosessin alkamista.

Lapset kykenivät tekemään kuvataideteiden tehtävien avulla ratkaisuja kuvakentällä metaforisella tavalla. He pystyivät jakamaan surun ja ilon väreihin, joiden kautta välitettiin tieto siitä, että ratkaisuja on löydettävissä. Kun lapsi itse on luova yksilö, joka osaa miettiä ratkaisuja, kasvattaa se hänen itseluottamusta ja myös itsetuntoa. Pystyin aistimaan lapsen riemun hänen löytäessään itsestään tämän ominaisuuden. Taideterapeuttiset menetelmät antoivat lapsille monta ”ahaa-elämystä” heidän tulkitessaan ja selittäessään minulle töidensä sisältöä.

Toimiessani opettajana peruskoulussa, olen halunnut viedä oppilaat ulos koulun tiloista taidetta tekemään. Tällä kertaa tätä opinnäytetyötä tehdessäni oli harmillista olla vain sisätiloissa, jolloin tunnelman ja tilan vaihtuvuutta ei näin ollen ollut. Lasten psyykkisen ailahtavuuden takia olin sidottu lastenkodin omiin tiloihin, jotta, mikäli lapsi suuttuisi tai raivoaisi, oli hänet helposti siirrettävissä omaan huoneeseensa rauhoittumaan. Tilan rajoituksesta johtuen maalausketket olivat ilmapiiriltään itseään toistavat ja näin ollen ympäristön vaihtuvuuden mahdollistamat inspiraation lähteet eivät voineet rikastuttaa lasten mielikuvituksen tuottoa.

Näiden taideteiden ja niihin liittyvien menetelmien tarkoitus oli avata lapsen henkisiä lukkoja, lisätä lasten ymmärrystä omista tunteistaan ja kehittää kommunikaatiokykyä, jotta arjen kiperissä ristiriitatilanteissa lapsella olisi toisenlaisia verbaalisia työkaluja käytettävänä omien tarpeidensa esille tuomisessa. Tarkoitus oli myös kannustaa lasta rauhoittumaan ja keskittymään siihen tehtävään, jota hän oli tekemässä. Prosessin päätyttyä pystyin toteamaan, että nämä sensitiiviset lapset voisivat saada taideterapiasta tukea kehityksessään, kun he kasvavat ja hakevat omaa identiteettiään. Lasten lähestyessä teini-ikää voisi taideterapia tuoda tukea teini-iän kehitysvaiheeseen ja sen tuomiin ongelmiin myös mielialavaihteluiden ja toisten ihmisten tunteiden ymmärtämiseen.

Lapsen kokonaisvaltaiselle kehitykselle taideterapeuttiset menetelmät ovat sosiaalityössä hyvä lisä, varsinkin kun kyse on erityisen hoidon tarpeessa olevat lapset. Heille vaihtoehtoiset hoitokeinot antavat vaihtelun ja kokeilun myötä uusia voimaantumisen keinoja. Näillä työmenetelmillä voi saada lisää tilaa lastensuojelun toimintakäytäntöihin. Lapset ja lapsilähtöisyys ovat tämän päivän lastensuojelutyön ja sen mukanaan

tuoman lasten kokonaisvaltaisen hoidon ja huolenpidon vahvat sanat. Lapsen kokemus on työn lähtökohta ja taidetyöskentelyssä syntyy tilaa laajalle kerronnalle.

Anita Kuusinen (2008) on omassa opinnäytetyössään pohtinut taideterapeuttisten menetelmän toimivuutta: voidaanko ekspressiivistä taideterapiaa soveltaa sosiaalityön käyttöön. Hän on soveltanut menetelmää suurryhmässä seurakuntatyön puitteissa. Mielestäni taideterapeuttiset menetelmät, myös Kuusisen käyttämät ekspressiiviset menetelmät, sopivat varsin hyvin sosiaalityön työkaluksi. Ohjaajan ammattitaito tulee esille, kun hän pystyy poistumaan vetäjän roolistaan ja astumaan tarkkailijaksi, vaikka tekemistä olisikin. Ohjaaja luo lapselle tilaa löytää ja tutustua itseensä taidetyön kautta. Lasten osallisuutta tukevat tai avustavat aikuiset ovat saaneet asianmukaisen koulutuksen, näin ollen heillä on käytössään kaikki mahdolliset työskentelymenetelmät, jotta he voivat hoitaa tehtävänsä mahdollisemman hyvin. Taideterapian hyödyntämistä tulisi myös selvittää perhetyössä ja miten menetelmiä voisi hyödyntää vanhempien voimaannuttamisessa heidän roolissaan lastenkotilasten hoidon tukemisessa.

9 POHDINTA

Olen pohtinut tämän opinnäytetyöni aikana, minkä takia halusin tehdä tämän kommunikatiivisen taideterapiatyön lastenkotilasten kanssa. Opettajana toimiminen on liittynyt selkeästi tähän aiheeseen: olen pitkän pedagogisen työni aikana kokenut opettamisen tärkeäksi myös ohjaajan tehtävissä. Halu tutkia ja oppia lähtee samasta tarpeesta kuin halu itse tehdä taidetta. Tämä on asia-alue, jota olen koko elämäni harrastanut jopa taidenäyttelyasettajan tasolle asti. Kysymys on tarpeesta löytää uusia näkökulmia kysymyksiin ja ilmiöihin, joita ei aina osaa pukea sanoiksi vielä siinä vaiheessa, kun kysymys on herättänyt mielenkiinnon. Tarve liittyy aistielämyksiin, kokemuksiin ja oivalluksiin, jotka kumpuavat juuri reaalihetkessä olevista tapahtumista. Olen aina ollut kiinnostunut lasten ja nuorten tuottamasta visuaalisista tuotoksista, joissa on ollut oma viesti tai tunne lapsen omasta sisäisestä mielentilasta.

Opinnäytetyön tärkeä tehtävä ja tavoite oli rakentaa lapsen ja ohjaajan välille sellainen vuorovaikutuksellinen opetustapahtuma, jossa molemmat toimivat antavina ja vastaanottavina osapuolina. Pyrkimykseni oli myös soveltaa taideterapeuttisia menetelmiä, jossa oma kuvataiteellinen koulutus tulee hyödynnetyksi. Olen pääasiallisesti tarkkaillut ja seurannut vierestä antaen lapselle tilaa ja rauhan esittää asiansa. Kuunte-

lijalla on suuri vastuu vuorovaikutustilanteessa varsinkin kun on kyse traumatisoituneista lapsista.

Oli mielenkiintoista olla osallisena lasten kuvallisissa dialogeissa. Lasten tekemien kuvataideteiden pohjalta halusin ohjaajana antaa heille uusia näkökulmia ja ajatusmalleja. Yhteisesti koettu kuva ja teksti puhuvat molempien äänellä samanaikaisesti ja näyttävät kertomuksen, jota ei olisi voinut kertoa yksin. Tasavertaisuus lapsen ja ohjaajan välillä nousee molemminpuolisesta antamisesta ja saamisesta. Ohjaajana annan lapselle mahdollisuuden nähdä teos uusin silmin, kyse on uusien näköalojen avaamisesta puolin toisin.

Ohjaajana minulla on myös velvollisuus antaa lapselle mahdollisuus ilmaista mielipiteensä ja näkemyksensä vapaasti. On hyvä sopia lapsen kanssa selkeistä tavoitteista ja päämääristä ennen kun aloitetaan työskentely. Lapset oppivat ymmärtämään, miten paljon he voivat vaikuttaa päätöksentekoon. Lapset osallistetaan prosessin alusta alkaen ja heillä on mahdollisuus vaikuttaa toiminnan etenemiseen, sisältöön ja muotoon. Lapsen aikaisempia kokemuksia arjesta ja toiminnasta on kuultava ja arvostettava. Näin toimien turvaan sen, ettei osallisuudesta aiheutuisi lapselle ikäviä seurauksia.

Lapsen osallisuus perustuu heidän omakohtaiseen tietoonsa ja näkemyksiinsä elämästään, yhteisöstään ja heitä koskevista asioista. Osallistamisen menetelmät perustuvat tavalliseen arkeen. Eettisellä toiminnalla on sosiaalialalla erityinen sija. Ohjaajan on aina muistettava toimia asiakasta kunnioittaen. Lastensuojelukäytännöt ja -menetelmät ovat tärkeä osa lasten osallisuuden edistämistyötä.

”Osallisuus on enemmän kuin lapsen mielipiteen kysymistä. Osallisuus on kokonaisvaltaista lapsen aseman ja oikeuksien huomioimista, lasten tarpeisiin asettumista ja aikuisen velvollisuutta vastata päätöksistään lapsille kaikilla tasoilla; lasten lähiarjessa, kuntapalveluissa, valtakunnallisesti - kaikkialla, missä päätöksenteolla tai toiminnalla on vaikutus tai yhteys lapsiin.” (Pelastakaa lapset –perehdytyskirja.)

Kaikessa tekemisessä, etenkin opiskelussa, on oltava tarkoitus, joka täytyy tuntua tärkeältä ja mieluiselta sekä johtaa oppimiseen, muuten siitä herkästi luovutaan. Henki-

lökohtaisesti koettu mielekkyys ja merkityksellisyys sisältävät asioita, jotka kiinnostavat ja kannustavat hakemaan tietoa. Näin voi saavuttaa uuden tiedon tuoman tyydytyksen.

Tämä opinnäytetyö tehtävänä on ollut minulle erittäin mieluinen ja se on herättänyt minussa halun saada lisää tietoa ja tuntemusta taideterapeuttisista menetelmistä, jotka menetelminä ovat muun muassa ryhmätilanteissa ihmisiä yhdistävä ja osallistuva työtapa. Yhdessä tekeminen auttaa löytämään ratkaisuja, joita kenties ei yksin olisi voinut oivaltaa.

Yhdessä näiden lastenkotilasten kanssa iloitsin heidän edistymistään ja totesin, että uuden, pienenkin asian löytäminen antaa arjelle sen kultaisen kehyksen, jonka eteen kannattaa tehdä töitä.

LÄHTEET

- American Psychiatric Association. 1994. Diagnostic and statistical manual of mental disorders. 4th edition. Washington, DC: Author
- Dahlkvist, M. 2012. Kommunikation. Sjätte upplagan. Stockholm: Liber Ab.
- Damm, E.-L. 2010. Maalaaminen erityislasten kanssa. Lahti: Steiner-taideseminaari.
- Dimbley, R. & Burton, G. 1998. Kommunikation är mer än ord. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Dyrkman, E.Y. & Buka, S.L. 1997. Prevalence and risk factors for posttraumatic stress disorder among chemically dependent adolescents. American Journal of Psychiatry. 1997 Jun;154(6):752-7.
- Gordon, T. 2006. Toimiva Koulu. Jyväskylä: Lasten keskus.
- Granlund, M. & Olsson, C. 1994. Enemmän vuorovaikutusta, teoriakirja. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Hepola, S. & Vaaraniemi, T. 2012. Kuvat käyttöön. Porvoo: Puheterapeuttinen kustannus Oy.
- Huuhtanen, K. (toim.) 2011. Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opike.
- Girard, L., Ihanus, J., Laine, R. & Ropponen, M. (toim.). 2008. Suhteessa kuvaan. Kuvataideterapian teoriaa ja käytäntöä. Espoo: Kuvataideterapian työhuonekunta.
- Karinen, S. 2013. Traumatiset ja dissosiaatiot; vakauttavan hoidon näkökulma lasten- ja nuorten sijaishoidossa. Pelastakaa Lapset – traumakoulutus 19.9.2013. Helsinki.
- Keltikangas-Järvinen, L. 1985. Aggressiivinen lapsi. Miten ohjata lapsen persoonallisuuden kehitystä. Neljäs painos. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.

- Kuusinen, A. 2008. Ekspressiivisen taideterapian menetelmät suurryhmässä. Opinnäytetyö. Diak-Etelä. Sosiaalialan koulutusohjelma diakonisen sosiaalityön suuntautumisvaihtoehto. Järvenpää.
- Känkänen, P. 2013. Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa - kohti tilaa ja kokemuksia. Tampere: Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy.
- Lieppinen, M. 2011. Eheyttävä taideterapia Healing Art Therapy. Taideterapian oppikirja. Tampere: Mediapinta.
- Lämsä, A.-L. 2009. Mun on paha olla. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Malchiodi, C. A. (toim.). 2010. Taideterapian käsikirja. Kuopio: UNIpress.
- Matikainen, J. & Puro, U. 2000. Dialogi - yhdessä ajattelemisen taito. Ylöjärvi: Työväen Sivistysliitto TSL ry.
- Palm, L. & Windahl, S. 1989. Kommunikation - Teori i praktiken. Uppsala: Glunten.
- Pelastakaa Lapset ry: henkilökunnan perehdytyskäsikirja (ei vuosilukua, ei kustannustietoja)
- Seeskari, D. 2004. Bildkonst som terapi med barn och unga. En utvecklingsresurs. Helsingfors: Kirja kerrallaan.
- Silven, M. 2010. Varhaiset ihmissuhteet. Polku lapsen suotuisaan kehitykseen. Saarijärvi: Minerva Kustannus.
- Vahala, H.-M. 2003. Elämän kevät. Luovuuden kautta kasvuun. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Vehkalahti, R. 2007. Kehu lapsi päivässä. Vinkkejä ja toimintatapoja lapsen itsetunnon tukemiseen. Helsinki: Lasten Keskus.

Liite 1

Suoritan sosionomilopputyöni Pelastakaa Lapset ry:n ollessa tilaaja tekemälleni tutkimustyölle ” Taide lastenkotilasten kommunikaation tukena”. Toiminnallisen tutkimuksen tarkoitus on taideterapeuttisten oppien avulla rohkaista lapsia itsetutkiskeluun, ilmaisuun ja kommunikaatioon.

Lapsi osallistuu kahdeksaan taidetyöhön, joihin liitetään keskustelu taidetöiden aiheista. Aiheet perustuvat lapsen omaan perheeseen, ystäviin ja hänen tunteisiinsa heitä kohtaan. Pyydän suostumistanne lapsenne osallistumista varten tähän projektiin, joka on esimieheni ja organisaation hyväksi katsoma ja aiheena moitteeton. Toiminnallisen lopputyöni ajankohta on syksy 2013 – kevät 2014 välisenä aikana.

Espoossa 11.10.2013

Ann-Monica Nemeschansky

lasten- ja nuorten erityisohjaaja

Suostumukseni:

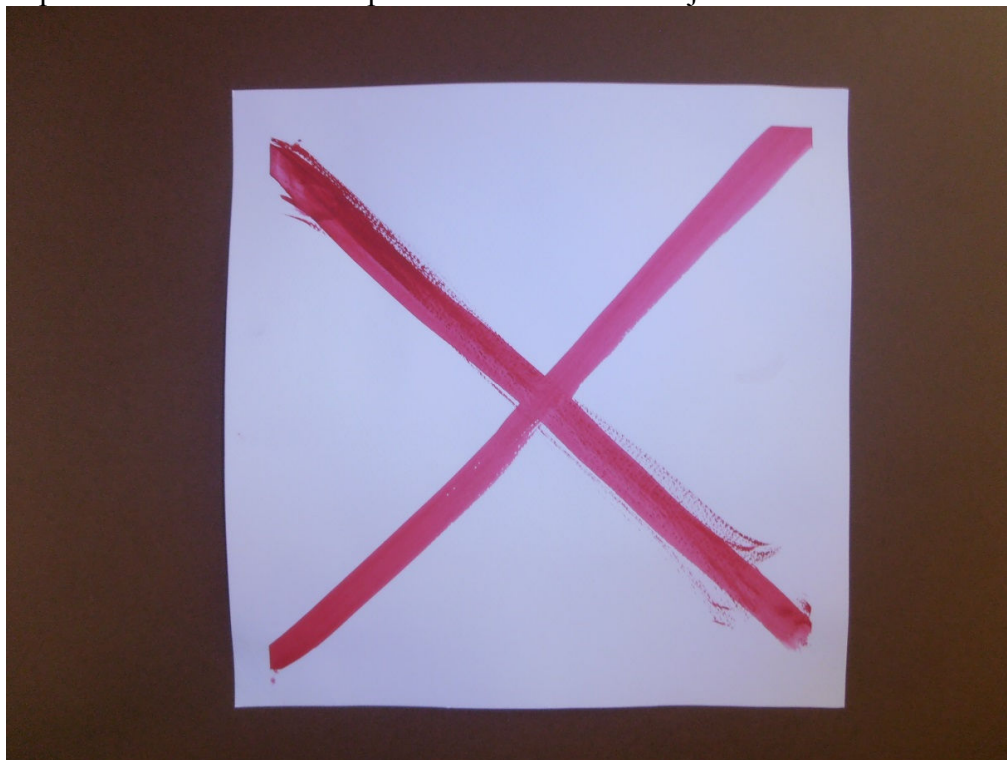
pvm. nimenselvennys

pvm. nimenselvennys

Lapsi A

Kuva 1. Tehtävä nro 2 ”Minä”.

Lapsi kuvailee henkilöä lähipiiristään: ”Hän on ilkeä ja inhottava ihminen”

Kuva 2. Tehtävä nro 4 ”Ruukku”.

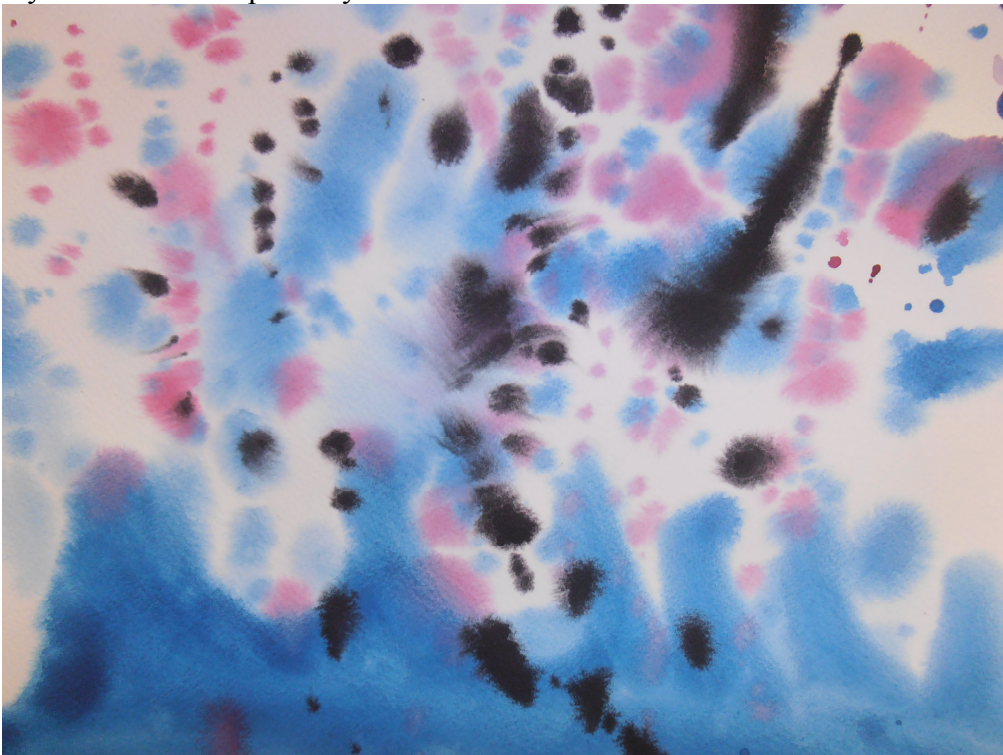

Lapsi B

Kuva 3. Tehtävä nro 1 ”Perhe elämää”. Lapsi kuvailee perhettään: ”Ihana perhe on minusta jossa on paljon sukulaisia, akvaario, videopelit, jäätelöä, kiinalaista ruokaa. Lähdettäisiin retkelle. Asutaan Helsingin keskustassa merenrannalla”:

Kuva 4. Tehtävä nro 2 ”Minä”. Lapsi kuvailee henkilöä lähipiiristään: ”Hän on aamulla rauhallinen, myöhemmin villimpi. En tykkää hänestä”.

Lapsi C

Kuva 5. Tehtävä nro 2 ”Minä”. Lapsi kuvailee äitiään: ”Äiti tykkää omenoista. Äiti vihastuu jos on homehtuneita banaaneja, Äiti on iloinen ja kiltti äiti. Minä rakastan äitiä”.

Kuva 6. Tehtävä nro 3 ”Jos olisin puu”
Lapsi kuvailee itseään: ”Olisin iso ja tukeva puu. Puussa olisi linnunpönttö. Lehtipuu kasvaa rannalla. Puu on iloinen ja sen sisällä on tunneli. Kaksi kaveria ajaa puun sisällä autoa. He tuovat ravintoa puulle. Aurinko lämmittää puuta ja on iloinen.